

ӨВӨРХАНГАЙ АЙМГИЙН
ЗАСАГ ДАРГА

Нутгийн удирдлагын ордон, П.Гэндэнгийн гудамж,
5 дугаар баг, Арвайхээр сум, Өвөрхангай аймаг, 62173,
Утас/Факс: (976) 7032 2376, 7032 2325,
Цахим шуудан: uvurkhangai@ov.gov.mn
Цахим хуудас: www.uvurkhangai.mn

2023. 05. 19 № 1/268
танай 2023. 04.25-ны № ХЭГ/948 -Т

┌ МОНГОЛ УЛСЫН САЙД, ЗАСГИЙН ┐
ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗРЫН ДАРГА,
ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ҮНДЭСНИЙ ХОРООНЫ
ДАРГА Д.АМАРБАЯСГАЛАН ТАНАА

Хүний эрхийг хангах Үндэсний хорооны 2023 оны 01 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан "Орон нутаг дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг тайлагнах, илтгэх журам"-ын 2.2-т заасны дагуу аймаг дахь хүний эрхийн төлөв байдлын 2022 оны тайлан, илтгэлийг боловсруулан хүргүүлэв.

Хавсралт 33 хуудастай.

А.ИШДОРЖ

6223 15 0289

D:My Doc. A5 albanbichig /ZD/

Хүндэтгэсэн газрын
хуудас газар

Хүннэ хэрэг

2023.5.26

10 15' 10000

Аймгийн Засаг даргын 2023 оны 05 дугаар
сарын 19-ны өдрийн 148 дугаар
албан бичгийн хавсралт

ӨВӨРХАНГАЙ АЙМАГ ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН
ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ТАЙЛАН
(2021-2022)

Оршил

Аймаг дахь хүний эрхийн төлөв байдлын 2021-2022 оны тайлан, илтгэлийг Хүний эрхийг хангах Үндэсний хорооны 2023 оны 01 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Орон нутаг дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг тайлагнах, илтгэх журам”-ын хүрээнд дүн шинжилгээ хийн, боловсрууллаа.

Монгол Улсын Үндсэн хууль, олон улсын гэрээ, салбарын хууль тогтоомжоор баталгаажсан хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, хамгаалах чиглэлээр орон нутгийн хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдэд **“Хүний эрхийг хангах асуудлыг тэргүүлэх чиглэл”** болгон тусган бид хэрэгжилтийг зохион байгуулж ирсэн. Тухайлбал, аймгийг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тус тус тусган, Хүний хөгжил, Эдийн засаг, Засаглал, Байгаль орчин-ногоон хөгжил гэсэн үндсэн 4 бүлгийн хүрээнд хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Тухайлбал хүний хөгжил буюу нэгдүгээр бүлэгт хүний эрүүл мэнд, боловсрол, хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалал, хүүхэд, залуучууд, ахмад настан гэх мэт хүний үндсэн суурь эрхийг хангах, дэмжих, хөгжүүлэх чиглэлийг тусгайлан оруулж, төрийн байгууллагын шийдвэр, үйл ажиллагаа, үйлчилгээгээр дамжуулан хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Төрийн бүх шатны байгууллага нь хүний үндсэн суурь эрхийг хангах чиг үүрэгтэй бөгөөд аймгийн хэмжээнд салбар салбарын төрийн байгууллагын мэргэжлийн болон хувийн хэвлийн төлөөллийг оролцуулсан хүүхдийн төлөө зөвлөл, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах орон тооны бус зөвлөл, аймгийн жендэрийн салбар хороо, залуучуудын хөгжлийн салбар зөвлөл гэх мэт нийт 22 зөвлөл, хороод, олон нийтийн эрхийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг 8 төрийн бус байгууллага ажиллаж байна.

Хүний эрхийн үндэсний комиссоос ирүүлсэн зөвлөмж, шаардлагыг биелүүлж, мөн ХЭҮК-ийн аймаг дахь ажилтантай хяналт шалгалт болон сургалт мэдээллийн чиглэлээр тодорхой ажил, арга хэмжээг хамтран хэрэгжүүлж байна.

Хүний эрхийг салбар бүрт хамгаалж, хангах хууль, эрх зүйн сургалт сурталчилгааны аймгийн нэгдсэн төлөвлөгөө болон аймгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөө, дэд хөтөлбөрүүдийг батлан гаргаж, холбогдох зардлыг жил бүр орон нутгийн төсөвт тусган, хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Мөн жил бүрийн **Олон Улсын Хүний эрхийн өдрийг** угтан тодорхой ажил, арга хэмжээг зохион байгуулан, хүний эрхийг хангах чиглэлээр төрийн болон төрийн бус байгууллагаас зохион байгуулж буй үйл ажиллагааг дэмжин, шаардлагатай шийдвэр, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэн ажиллаж байна.

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ.

ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ҮНДЭСНИЙ МЕХАНИЗМЫН ХҮРЭЭНД:

А.Хүний эрх, эрх чөлөөг хангах үндэсний чадавхийг дээшлүүлэхэд хувь нэмэр оруулж, хүний эрхийг хангах үндэсний механизмыг хэрхэн дэмжиж ажилласан мэдээлэл.

Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндсэн суурь механизмыг бүрдүүлэгч нь өөрөө хууль тогтоох дээд байгууллага буюу Улсын Их Хурал, гүйцэтгэх дээд байгууллага буюу Засгийн газар, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгууллага буюу бүх шатны шүүх байгууллага, тэдний үйл ажиллагаа хамаарч байна.

Монгол Улс нь Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хувьд нэгдмэл тогтолцоотой бөгөөд дээрх байгууллагын чиг үүргийг орон нутагт Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага буюу аймаг, сумдын Иргэдийн Төлөөлөгдчийн хурал, бүх шатны Засаг дарга, эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн анхан шатны болон сум дундын давж заалдах шатны шүүх байгууллагууд нь тус тус Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх замаар хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж, зөрчигдсөн эрхийг сэргээн, хамгаалан ажиллаж байна.

1. Хүний эрх, эрх чөлөөг хангах үндэсний чадавхийг дээшлүүлэхэд оруулсан хувь нэмэр:

Тус аймгийн хувьд 2022 онд дотоодын нийт бүтээгдэхүүн суурь түвшнээс 18,6 хувиар, зорилтот түвшнээс 0,001 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй гарсан нь эдийн засгийн салбарын гол зорилт биелсэн үр дүнтэй байна.

2022 онд тус аймагт улс, орон нутгийн хөрөнгө оруулалтаар 156,7 тэрбум төгрөгийн бүтээн байгуулалтын ажлыг хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд ажлын байр 1280-аар нэмэгдэж, аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 62,0 тэрбум төгрөгт хүрсэн нь 2021 онтой харьцуулахад аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлт 2,8 тэрбум төгрөгөөр нэмэгджээ.

Боловсролын салбарт 2022 онд улсын төсвийн 8,0 тэрбум төгрөгийн хөрөнгөөр 2 шинэ сургууль, 2 сургуулийн өргөтгөлийг ашиглалтад оруулж, сургуулийн хүчин чадал 1040 суудлаар нэмэгдсэн нь хүүхдийн сурч хөгжих эрхийг хангах, сургалтын орчин сайжирснаар хамран сургалт 95,0 хувьд хүрч, багш, сурагчдын ажиллаж суралцах орчны хүртээмж нэмэгдлээ.

2. Хүний эрхийг хангах үндэсний механизмыг хэрхэн дэмжиж ажилласан мэдээллийн хүрээнд:

2.1. Хууль тогтоох байгууллага түүний үйл ажиллагааны (механизм)-ыг дэмжих чиглэлээр:

2.1.1. 2021-2022 онд Хууль тогтоох дээд байгууллага болон Улсын Их Хурлын гишүүдээс ирүүлсэн нийт 10 гаруй салбарын 18 хууль тогтоомжийн төсөлд, 25 удаагийн хэлэлцүүлэг уулзалтыг зохион байгуулан, давхардсан тоогоор 3300 орчим иргэний саналыг авч, холбогдох газрууд болон эрх бүхий албан тушаалтанд хүргүүлэн ажиллалаа.

2.1.2. Улсын Их Хурлаар хэлэлцэгдэж буй хуулийн төсөл, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн төсөлд иргэд олон нийт, төрийн болон төрийн бус байгууллагын санал авах нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор аймгийн албан ёсны цахим хуудас www.uvurkhangai.mn-ны “Төрийн үйлчилгээ” хэсэгт “УИХ-ын цахим хэлэлцүүлэг” цэсийг үүсгэн, тогтмол шинэчлэн ажиллуулж байна.

Уг хуудсаар мөн аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар батлуулж буй бодлогын баримт бичиг, захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон актын төслийг байршуулж, 2021-2022 онд төрийн болон төрийн бус байгууллага, иргэд олон нийтийн зүгээс ирүүлсэн 90 гаруй санал, хүсэлтийг хүлээн авч, шийдвэр, үйл ажиллагаандаа тусган мөн холбогдох байгууллагад уламжилсан.

2.1.3. Улсын Их Хурлаас хэрэгжүүлж буй иргэдэд парламентын боловсролын мэдлэг олгох D-Parliament цахим системийг орон нутагт нэвтрүүлэх, хууль тогтоомжийн төсөлд санал авахад ард иргэдэд арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх, хууль тогтоох байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх цаг үеийн мэдээ, мэдээллийг сурталчлан таниулах зорилгоор Өвөрхангай аймагт Хууль тогтоомж сурталчлах төвийг нээн ажиллуулж байна.

Мөн тус төв нь иргэдийн шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох, төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхээ хэрэгжүүлэх мэдээлэл авах эрхийг хангах, УИХ-ын болон аймгийн ИТХ-ын шийдвэр, үйл ажиллагааг сурталчлан таниулах, өсвөр үеийнхэнд парламентийн боловсрол олгох “Парламентийн боловсрол хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх зэрэг парламентын нээлттэй байдлыг хангах үндсэн чиг үүрэгтэйгээр ажиллаж байна.

2.1.4. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага буюу аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь 2022 онд нийт 8 удаа, үүнээс ээлжит хуралдаан 5 удаа, ээлжит бус хуралдаан 3 удаа, дунджаар 82,1 хувийн ирцтэйгээр хуралдсан байна.

Хуралдаанаар орон нутгийн төсөв, иргэдийн эрүүл мэнд, боловсрол, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдлын бууруулах, аймгийн Засаг даргын үйл ажиллагааны тайлан зэрэг хүний эрхийг хангах чиглэлээр нийт 55 асуудал хэлэлцэж, 46 тогтоол батлан гарган, хэрэгжилтэд хяналт тавин ажиллаж байна.

2.2. Гүйцэтгэх байгууллага, түүний үйл ажиллагаа /механизм/-ыг дэмжих чиглэлээр:

2.2.1. Орон нутагт аймгийн Засаг дарга нь гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагын үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлж, 19 сум, аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний 23 агентлаг, бусад төсвийн 190 гаруй байгууллага, төрийн болон орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот 12 үйлдвэрийн газруудын холбогдох үйл ажиллагаагаар дамжуулан, Монгол Улсын Олон улсын нэгдэн орсон гэрээ конвенц, Монгол Улсын Үндсэн хууль болон, бусад хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэрийг хангуулан, орон нутагт хүний үндсэн суурь эрхийг хангах механизмыг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

2.2.2. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, түүнийг хэрэгжүүлэх орон нутагт хамаарал бүхий арга хэмжээний төлөвлөгөөг нарийвчлан тооцож, аймгийн дунд хугацааны хөтөлбөр, хөгжлийн төлөвлөгөөнд тусган, төрийн байгууллагын удирдлагуудад эрчимжүүлэн ажиллах үүрэг чиглэл өгч, үр дүнг тооцон ажиллаж байна.

Жил бүр Монгол Улсын Засгийн газрын гишүүн, төсвийн ерөнхийлөн захирагч 19 сайдаас аймгийн Засаг даргатай гэрээ байгуулан, аймгийн Засаг дарга нь гэрээний биелэлтийг аймгийн хэмжээнд хангах ажлыг зохион байгуулан, тус аймгийн 19 сумын Засаг даргатай хамтран ажиллах гэрээ байгуулж, мөн 23 агентлагийн дарга нараар гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө гаргуулан баталж, жилийн эцсийн байдлаар дүгнэн, үр дүнг тооцон ажиллаж байна.

Аймгийн Засаг даргаас гэрээний хэрэгжилтийг жил бүр төрийн захиргааны төв байгууллагуудад тайлагнагдаг бөгөөд 2022 онд 19 сайдын гэрээний хэрэгжилтийн дундаж 94,4 хувьтай дүгнэгдсэн.

2.2.3. Мөн жил бүр нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд УИХ, ЗГ, 19 яамны сайдын тушаал шийдвэр, салбар салбарын хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулан, хяналт тавьж, тайлан мэдээллийг Монгол Улсын Засгийн газар түүний ажлын алба Хэрэг эрхлэх газарт тодорхой шаардлага, шалгуур үзүүлэлтийн дагуу гарган, тайлагнан ажиллаж байна. Уг ажлын үнэлгээгээр тус аймаг нь сүүлийн 3 жилд тус тус 3 дугаар байр, шилдэг аймгаар шалгарсан.

2.2.4. Авлигатай тэмцэх газраас жил бүр төрийн байгууллагын дотоод шударга байдал, гадаад шударга байдал, бодлогод оролцогч шинжээчдийн үнэлгээ гэсэн 3 үндсэн агуулга бүхий 62-65 дэд үзүүлэлтээр тогтоодог "Шударга байдлын үнэлгээ"-гээр тус аймаг нь сүүлийн 3 жилд эхний 2-5 дугаар байр, хүүхдийн шударга байдлын үнэлгээгээр 1-2 дугаар байрт тус тус байна.

Цаашид гүйцэтгэх засаглалын механизмыг дэмжин хэрэгжүүлэх үүргээ биелүүлж, амжилт ололттой ажлаа бататган хөгжүүлж, анхаарах шаардлагатай салбар, асуудлаа эрэмбэлэн тодорхойлж, аймгийн өрсөлдөх чадварын үнэлгээгээ ахиулан, орон нутгийн иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, сурч боловсрох, ажил хөдөлмөр эрхлэх зэрэг хүний эрх, эрх чөлөөг хангах Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжийг хэлбэрэлтүй сахин биелүүлсэн, шилдэг аймаг болох зорилго тавин ажиллаж байна.

2.2.5. Засгийн газрын зарим чиг үүргийг орон нутагт төлөөлөн хэрэгжүүлэх гэрээний хүрээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хэрэгжилт, үр дүнгээс зарим онцлог үйл ажиллагааг тоймлон авч үзвэл:

Аймгийн хэмжээнд төрийн үйлчилгээний операторын үйлчилгээ жигдэрч, тайлант хугацаанд 19 сумын Засаг даргын Тамгын газрын оператор ажилтнаар дамжуулан 243 төрлийн 11324 цахим үйлчилгээг үзүүлэн, нутгийн захиргааны 15 байгууллагын 67 үйлчилгээг E-Mongolia системд нэвтрүүлж ажилласан байна.

Хотоос хөдөө рүү шилжин суурьшиж байгаа иргэн, өрх, хөдөлмөр эрхлэгч, аж ахуйн нэгжийг бүх талаар дэмжих зорилтыг дэвшүүлж, хэрэгжүүлэх, орон нутагт үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх боломжийг бүрдүүлэх хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн "Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх"

хөтөлбөрөөс аймгийн хэмжээнд нийт 44,5 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг 1407 иргэн, аж ахуйн нэгжид олгосон бол хөдөө аж ахуйн салбарыг дэмжих хөнгөлөлттэй зээлд 1365 малчин өрхөд 10,5 тэрбум төгрөг, газар тариалан эрхлэгч 6 иргэн, аж ахуйн нэгжид 175,0 сая төгрөгийн зээлийг тус тус олгосон байна.

Сум хөгжүүлэх сангаас 15 суманд нийт 223 иргэн, аж ахуйн нэгжид 1,6 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг олгож, зээлийн батлан даалтын сангаас 5 аж ахуйн нэгжид 1,2 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийн дэмжлэг үзүүлж, 562,3 сая төгрөгийн батлан даалтад хамруулсан байна. Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас Баруунбаян-Улаан, Хужирт сумдын зоорь барих 2 аж ахуйн нэгжид 45,0 сая, Арвайхээр, Богд сумдын өвлийн хүлэмжийн аж ахуй байгуулах 2 аж ахуйн нэгжид 90,0 сая, нийт 135,0 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлэв.

3. Шүүх эрхий мэдлийн байгууллага (механизм)-ыг дэмжих чиглэлээр:

Өвөрхангай аймгийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх нь 2022 онд зөрчлийн 19, эрүүгийн 71 хэргийг тус тус хянан шийдвэрлэж, иргэдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээн ажилласан байна.

Мөн аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхээс шийдвэрлэвэл зохих 622 иргэний хэргийг, аймаг дахь сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээс 271 хэргийг, зөрлийн 1141 хэргийг хүлээн авч тус тус хянан шийдвэрлэжээ.

Өвөрхангай аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх нь нийт 176 нэхэмжлэл, хэргээс 11 нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзаж, шийдвэрлэвэл зохих 165 захиргааны хэргээс шийдвэрлэвэл зохих 159 хэргийг шийдвэрлэж иргэн, аж ахуй нэгжийн хууль ёсны эрх ашгийн сэргээн, хамгаалсан байна.

Б.Хүний эрх, эрх чөлөөг биелүүлэх чиглэлээр Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, төрийн бус байгууллагууд, хувийн хэвшлийн аж хуйн нэгж байгууллагуудтай ажилласан сайн туршлага.

1.Хүний эрхийн үндэсний комисстэй хамтран ажилласан сайн туршлага.

Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссоос 2022 онд 3 буюу “Өвлийн улирлын хурдан морины уралдааны талаар”, “Туслах малчдын чадавхжуулах чиглэлээр”, “Дархан бэр, энгэрийн тэмдгийн талаар”, 2023 оны 1 дүгээр улирлын байдлаар 1 буюу “Аймгийн аварга малчин өрх шалгаруулах журмын холбогдох заалтыг хүчингүй болгож, холбогдох арга хэмжээ авч ажиллах тухай” нийт 4 зөвлөмж ирүүлсэн бөгөөд зөвлөмжийн хүрээнд тус тус тодорхой ажил, арга хэмжээг зохион байгуулан, холбогдох газруудад үүрэг чиглэл өгч, хэрэгжилтийн тооцон хариуг хугацаанд нь хүргүүлэн ажиллалаа.

Комиссын орон нутгийн ажилтанг хараат бусаар ажиллах орчин нөхцлийг бүрдүүлэн аймгийн Засаг даргын тамгын газрын байранд ажиллуулж, техник хэрэгсэл, дулаан, цахилгаан, харилцааны холбооны зардалд дэмжлэг үзүүлэн ажиллаж байна.

Удирдлага зохион байгуулалтын шинжтэй, хөрөнгө мөнгө зэрэг тодорхой асуудлыг шийдвэрлэн ажилласан зарим ажил, сайн туршлагаас:

1.1.Тус цагдаагийн газрын эрүүлжүүлэх, саатуулах, баривчлах байраар 2022 онд захиргааны зөрчилд холбогдож албадан саатуулсан 226, эрүүлжүүлсэн 108,

эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх хурлын шийтгэвэрээр 7-30 хоногийн хугацаатай баривчлах шийтгэл ногдуулсан 710 хүнийг тус байранд хүлээн авч, хууль, журамд заасны дагуу албадлагын арга хэмжээ авч ажилласан байна.

Шүүхийн шийтгэвэрт заасан албадан сургалтын хуваарийн дагуу баривчлах шийтгэл ногдуулсан 710 иргэнд давхардсан тоогоор 5120 цаг буюу 189 удаагийн 578 цагийн албадан сургалт зохион байгуулсан бөгөөд сургалтыг тус цагдаагийн газрын сэтгэл зүйч, замын цагдаагийн тасгийн зохицуулагч, хэсгийн байцаагч, багийн цагдаа, эмч, ГБХ-тэй тэмцэх ахлах мэргэжилтэн, ГХУС ахлах мэргэжилтнүүд, төрийн болон төрийн бус байгууллагын сургагч багш нартай хамтран зохион байгуулсан.

Баривчлах шийтгэл ногдуулсан иргэдийн гарын хээний дардас болон бусад холбогдох мэдээллийг шүүх шинжилгээний албаны мэргэжилтнээр папилон санд бүртгүүлж ажилласан.

Эрүүлжүүлсэн 108 хүнээс эрүүлжүүлэх байрны шууд зардлын тооцоо нийт 488,250 төгрөг, саатуулагдсан 250 иргэний саатуулах байрны шууд зардлын тооцоо нийт 1162500 төгрөг, баривчлагдсан 710 иргэний баривчлах байрны зардал нийт 18,389,000 төгрөгийг хураан авч төрийн сангийн 100100012001 тоот дансанд тушааж, мөн 2450100 төгрөгийг нөхөн төлүүлж тус газрын санхүүтэй тооцоо хийн ажилласан. Гудамж талбай олон нийтийн газар биеэ авч явах чадваргүй болтлоо согтсон 128 иргэнийг ар гэр асран хамгаалагчид нь хүлээлгэн өгч, эрүүлжүүлэгдсэн 108, саатуулагдсан 269 этгээдийн түр хураалгасан эд зүйлсийг хөндлөнгийн гэрч байлцуулан хүлээлгэн өгч гарын үсэг зуруулж дараа өдрийн 12 цагаас өмнө зөрчлийг шийдвэрлэх эрх бүхий албан тушаалтанд нь хүлээлгэн өгч ажилласан.

Эрүүлжүүлэх, саатуулах, баривчлах байрны үйл ажиллагаанд 21 ширхэг 16 сувгийн 2 DVR хяналтын камераар жижүүрийн цагдаа, эмч нар тогтмол хяналт тавин ажилласан. Хяналтаар цагдаагийн газрын ёс журам сахиулах эргүүл, томилгоот дарга, нийтийн хэв журам хамгаалах тасгийн дарга, хэв журмын ажил хариуцсан ахлах байцаагч нар өдөр тутам хяналт тавьж, үүрэг ажлын чиглэл өгч ажиллажээ.

Эрүүлжүүлэгдсэн, саатуулагдсан болон баривчлагдсан иргэдийн мэдээллийг цагдаагийн байгууллагын цахим бүртгэлийн санд тухай бүрт шивж тасгийн дарга, ахлах, мэдээлэл судалгааны мэргэжилтэн нараар тогтмол хянуулж мэдээллийг бүрэн оруулсан.

Өдөр бүр хяналтын прокурорт эрүүлжүүлэх, саатуулах, баривчлах байрны нөхцөл байдлын мэдээг өгч, сар бүрийн 15, 30-ны өдрүүдээр тасалбар болгон эрүүлжүүлэгдсэн, саатуулагдсан, баривчлагдсан иргэдийн мэдээллийг хүргүүлсэн.

Тус байранд өдөр тутамд хөтөлдөг 31 бүртгэлүүдийг 7 алба хаагчдад хариуцуулан бүртгэлүүдийг зохих журмын дагуу хөтөлж, нууцлал, аюулгүй байдлыг ханган ажилласан.

1.2. Хүний эрхийн үндэсний комиссын зөвлөмжийн хүрээнд Арвайхээр сумын 2 дугаар сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажиллах туслах багшийн орон тоог 1-ээр мөн Арвайхээр сумын 11 дүгээр тусгай цэцэрлэгт хөдөлгөөн засалчийн орон тоог 1-ээр тус тус нэмж, цалин хөлс, санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэн, илүү цагаар ажилласан тохиолдолд нэмэгдэл хөлсийг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу цалингийн сандаа багтаан олгох асуудлыг тус цэцэрлэгийн эрхлэгч, нягтлан бодогч нарт чиглэл болгосон.

1.3. Эрүүгийн хэрэгт хохирогч, шүүгдэгчийн, насанд хүрээгүй этгээд гэрчээр оролцож байгаа тохиолдолд хэргийн бусад оролцогчдын хууль бус дарамт, шахалт,

зүй бус харьцаанаас хамгаалах, нөгөө талаар насанд хүрээгүй хүүхдийн эрхийн хангах, мэдүүлэг өгөх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор Өвөрхангай аймаг дахь шүүхийн байранд нэн шаардлагатай “Хүүхэд хамгааллын өрөө”- гарган, бүрэн тохижуулах асуудалд орон нутгийн төсвөөс 10 сая төгрөгийг шийдвэрлэсэн.

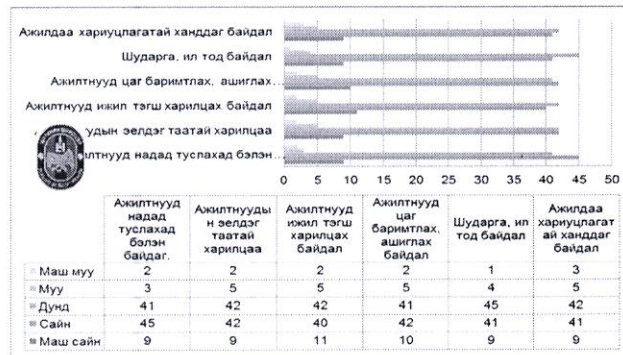
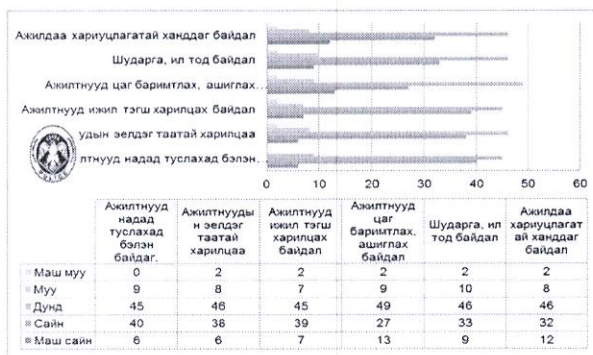
2022 онд эрүүгийн 14 шүүх хуралдаанд, иргэний 7 шүүх хуралдаанд “Хүүхэд хамгааллын өрөө”-өөс насанд хүрээгүй хүүхдийг асран хамгаалагчийн хамт онлайнаар оролцуулсан байна. түүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцэх төдийгүй хүний /хүүхдийн/ эрхийн баталгаа.

2. Төрийн бус байгууллагатай хамтарсан сайн туршлага.

Аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Хууль, хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагаанд хүний эрхэд суурилсан зөв хандлагыг төлөвшүүлэх арга хэмжээ”-г эрчимжүүлэх чиглэл тусгагдсан бөгөөд энэхүү зорилтын хүрээнд аймгийн Засаг даргын 2022 оны А/238 дугаар захирамжаар ажлын хэсэг байгуулан, хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй “Залуусын Элч” төрийн бус байгууллагатай гэрээ байгуулан, хууль сахиулах байгууллагуудаас аймгийн Цагдаагийн газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрыг сонгон, байгууллагын үйлчилгээний стандарт, албан хаагчдын шийдвэр, үйл ажиллагаанд хүний эрх зөрчлийн талаар хөндлөнгийн мониторинг хийлгэсэн.

Үнэлгээгээр иргэдийн сэтгэл ханамжийг тод орхойлох зорилгоор аймгийн Цагдаагийн газар болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагааг 7 асуулты н хүрээнд тодорхойлсон бөгөөд аймгийн Цагдаагийн газрын үндсэн чиг үүрэгт (3), 37 буюу 41% дунд зэрэг гэж хариулсан байна. Харин ШШГГүйцэтгэх байгууллагын үндсэн чиг үүрэгт (3), 30 буюу 33% дунд зэрэг гэж хариулсан байна.

Иргэд Цагдаагийн байгууллага болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, түүний алба хаагчдаас айх, түгших хандлага ихтэй байгааг харуулсан бөгөөд энэ нь уг байгууллагуудыг үнэлэх иргэдийн сэтгэл ханамж буурдаг зүй тогтол ажиглагдсан тухай тайлан мэдээлэл ирүүсэн. Уг үнэлгээний тайлан, мэдээллийг хуулийн байгууллагын удирдлагууд болон алба хаагч нарт танилцуулан, цаашид удирдлагын зүгээс мөн алба хаагчдын зүгээс тус тус анхаарч ажиллах асуудлыг нээлттэй ярилцсан бөгөөд үр дүнтэй арга хэмжээ болсон талаар оролцогч талууд илэрхийлсэн.

3. Монголын Хуульчдын Холбооны Өвөрхангай аймаг дахь салбартай хамтран ажилласан сайн туршлага

Монголын Хуульчдын холбооны Өвөрхангай аймаг дахь салбартай хамтран иргэдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, иргэдийн мэдэх эрхийг хангах зорилгоор “Иргэдэд ойр төрийн үйлчилгээ” хууль зүйн зөвлөгөө мэдээлэл өгөх

“Хуульчийн Про Боно өдөр” өдөрлөг арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулсан.

Уг арга хэмжээг 2022 онд зохион байгуулж байсан бөгөөд зорилтод бүлгийн иргэдэд хүрсэн, иргэдийн сэтгэл ханамж, талархыг хүлээсэн арга хэмжээ байсан тул 2023 онд дахин зорилтод бүлэг рүү чиглэн, иргэдэд илүү ойр хүрч ажиллахаар төлөвлөн хэрэгжүүлсэн.

Арвайхээр сумын хувьд иргэд олноор үйлчлүүлдэг хүний төвлөрөл ихтэй Зах, худалдааны төв, Бүсийн оношилгоо эмчилгээний төв болон аймгийн төвийн алслагдсан 9, 10 дугаар багийн төвийг тус тус сонгон, ахмад настай болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, бага насны хүүхэдтэй гэх мэт гэрээс гарах боломж хомс иргэд рүү чиглэн зохион байгуулан ажиллав. Уг арга хэмжээний хүрээнд төрийн 12 байгууллагын 48 албан хаагч, 27 төрлийн хууль зүйн анхан шатны зөвлөгөө мэдээллийг 200 гаруй иргэнд өгч, 8 иргэнд хууль зүйн туслалцаа үзүүлсэн байна.

Хуульчийн Про боно 2023 өдөрлөгийн хүрээнд “Нууцтай байх эрх” сэдэвт сургалтыг аймгийн Ерөнхий боловсролын сургуулийн ахлах ангийн нийт 200 гаруй сурагчдад орж хуульчийн мэргэжлийн нийтэд тустай үйл ажиллагаа явууллаа.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ: ХҮНИЙ СУУРЬ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

А) ХҮНИЙ ХУВИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨ.

Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна. Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна.

Мөн иргэний хувьд халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно. Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй. Баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг баривчлагдсан хүн, түүний гэр бүлийнхэн, өмгөөлөгчид нь хуульд заасан хугацаанд мэдэгдэнэ. Иргэний хувийн ба гэр бүл, захидал харилцааны нууц, орон байрны халдашгүй байдлыг хуулиар хамгаална.

Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа

авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй. Өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно. Гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож үл болно. Гэм буруутны ял зэмлэлийг түүний гэр бүлийн гишүүд, төрөл саданд нь халдаан хэрэглэхийг хориглоно гэж Үндсэн хуульд заасан хүний үндсэн жам ёсны суурь эрхийг хангах чиглэлээр төрийн бодлогыг тогтвортой хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

1.Аймгийн Цагдаагийн газрын мэдээллээр тайлант хугацаанд нийт 526 мэдээлэл, иргэн аж ахуйн нэгж байгууллагаас ирүүлсэн 1582 гомдол мэдээллийг хэсгийн төлөөлөгч, эрүүгийн мөрдөгч нар хүлээн авч хуулийн дагуу шалгаж, 354 гомдол мэдээлэлд зөрчлийн хэрэг нээн шийдвэрлэж, 205 гомдолд хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээж, 52 гомдол мэдээллийг хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээхээс татгалзах саналтай прокурорт хүргүүлж, 45 гомдол мэдээллийг харьяаллын дагуу бусад газар шилжүүлж, 907 гомдол мэдээллийг хялбаршуулсан журмаар шалгаж шийдвэрлэсэн бөгөөд эрүү шүүлт болон иргэдийн шударга шүүхээр шүүлгэх, аливаа зөрчигдсөн эрхийг даруй сэргээхтэй холбоотой гомдол мэдээлэл бүртгэгдээгүй байна.

Өвөрхангай аймгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх цагдан хорих байрнаас шүүхийн байранд нийт 191 үүнээс эрэгтэй 164, эмэгтэй 27 шүүгдэгчийг хуяглан хүргэж, шүүхийн байрнаас цагдан хорих байранд нийт 223 үүнээс эрэгтэй 194, эмэгтэй 29 шүүгдэгчийн тус тус хуяглан хүргэж, томилгоо, зураглал гарган ердийн байдлаар, явганаар 377 удаа 387 шүүгдэгчийг хуяглан хүргэсэн.

Хархорин суман дахь Шүүхийн байрнаас Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хорих 423-р Нээлттэй-Хаалттай цагдан хорих байр руу 40, цагдан хорих байрнаас шүүхийн байранд хуяглан хүргэх ажиллагаа 31 удаа, автомашинаар 71 удаа хуяглан хүргэж ажилласан.

Тайлант хугацаанд хууль хүчний байгууллагын албан хаагчдыг чадавхижуулах зорилгоор тухайлбал, “Нийтийн эмх замбараагүй байдлын тухай ойлголт, хамгаалалтын төлөвлөлт”, “Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд хүний эрхийн хангахад анхаарах асуудал” зэрэг сургалтыг 5 удаа зохион байгуулж давхардсан тоогоор 3870 гаруй албан хаагчдыг хамруулсан байна.

Аймгийн цагдаагийн газрын эрүүлжүүлэх, саатуулах, баривчлах байраар 2022 онд захиргааны зөрчилд холбогдож албадан саатуулсан 226, эрүүлжүүлсэн 108, эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх хурлын шийтгэврээр 7-30 хоногийн хугацаатай баривчлах шийтгэл ногдуулсан 710 хүнийг тус байранд хүлээн авч, хууль, журамд заасны дагуу албадлагын арга хэмжээ авч ажилласан байна.

Шүүхийн шийтгэвэрт заасан албадан сургалтын хуваарийн дагуу баривчлах шийтгэл ногдуулсан 710 иргэнд давхардсан тоогоор 5120 цаг буюу 189 удаагийн 578 цагийн албадан сургалт зохион байгуулсан бөгөөд сургалтыг тус цагдаагийн газрын сэтгэл зүйч, замын цагдаагийн тасгийн зохицуулагч, хэсгийн байцаагч, багийн цагдаа, эмч, ГБХ-тэй тэмцэх ахлах мэргэжилтэн, ГХУС ахлах мэргэжилтнүүд, төрийн болон төрийн бус байгууллагын сургагч багш нартай хамтран зохион байгуулсан.

Өдөр бүр хяналтын прокурорт эрүүлжүүлэх, саатуулах, баривчлах байрны нөхцөл байдлын мэдээг өгч, сар бүрийн 15, 30-ны өдрүүдээр тасалбар болгон эрүүлжүүлэгдсэн, саатуулагдсан, баривчлагдсан иргэдийн мэдээллийг хүргүүлсэн.

Хууль зүйн туслалцааны төвийн Өвөрхангай аймаг дахь салбар 2022 оны байдлаар нийт 72 эрүүгийн хэрэгт холбогдсон яллагдагчид хууль зүйн туслалцаа үзүүлж, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулан ажиллаласан байна.

Хууль зүйн туслалцаа авсан эрүүгийн хэрэгт холбогдсон яллагдагч 2021 оны мөн үетэй харьцуулахад 20 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хууль зүйн туслалцаа авсан иргэд амжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой Иргэдийн бичиг үсэг мэдэхгүй-29, хөгжлийн бэрхшээлтэй-1, насанд хүрээгүй яллагдагч-14, эмэгтэй яллагдагч-9, бусад-19 тус тус эзлэж байна. Хүлээн авсан 72 өргөдлийн 85 хэргийг шүүхийн өмнөх шатанд болон шүүхийн шатанд шийдвэрлэж, 7 хэргийг хүлээн авахаас татгалзаж, 7 хэргийн үлдэгдэлтэй ажиллаж байна. Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн 58 хэргийн хүнд гэмт хэрэг 36, хөнгөн гэмт хэрэгт холбогдсон 22 үйлчлүүлэгчийн хэргийг шийдвэрлүүлсэн байна. Үүнээс 49 холбогдогчийн холбогдсон гэмт хэргийг улсын яллагчийн тавьсан саналаас доогуур эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэсэн. Мөн 3 хэргийн холбогдогчийн хэргийн зүйлчлэлийг хөнгөрүүлэн шийдвэрлүүлжээ.

Тус онд гэмт хэрэгт холбогдсон 22 холбогдогч цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсаны 6 холбогдогчийн цагдан хорих таслах сэргийлэх арга хэмжээг өөрчлүүлсэн. Хууль зүйн туслалцааны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг 2022 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагж мөрдөж, тус хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд Зөрчлийн тухай хууль, болон захиргааны маргаан, иргэний тодорхой төрлийн хэрэгт хууль зүйн туслалцаа үзүүлэн ажиллахаар болсон бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд иргэний эрх зүйн харилцаанаас үүссэн маргаанд 1 өргөдлийг хүлээн авч хянах шатанд явагдаж байна. Хууль зүйн зөвлөгөө мэдээлэл авах, эрх зүйн баримт бичиг боловсруулуулахаар биечлэн болон утсаар 71 иргэн үйлчлүүлсэн байна.

2. Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хууль, Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, энэ хууль болон эдгээр хуультай дүрэм, тогтоолын дагуу хүний хувийн мэдээллийг бүртгүүлж, хадгалах, ашиглах зорилгоор байгаа. Хүний хувийн мэдээллийг бүртгүүлж, хадгалахын тулд өөрийн нийт мэдээллийг баталгаажуулах шаардлагатай. Хүний хувийн мэдээллийг баталгаажихдаа өөрийн нийт мэдээллийг баталгаажуулах шаардлагатай.

Төр, төрийн бус байгууллага, олон нийттэй мэдээлэл солилцох, иргэдийн мэдээллийг ил тод, тэгш хүртээмжтэй авах эрхийг хангах, төрийн байгууллага үйл ажиллагаагаа сурталчлах, түгээн дэлгэрүүлэх хүрээнд 2020-2022 онд аймгийн иргэний Танхимд 35, сумдын иргэний танхимд 48 удаагийн хэлэлцүүлэг, уулзалт семинарыг зохион байгуулж, нийт 2700 гаруй иргэн хамрагдаж, бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцов. 2021 онд Ковид-19 цар тахлын өндөржүүлсэн бэлэн байдлын үед аймгийн Шуурхай штаб байрлан ажилласан. Мөн Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулийн санал авах хэсгийн хороо, Ковид-19 цар тахлын эсрэг дархлаа тогтоох вакцинжуулалтын цэг байршин ажилласан. 2022 онд аймгийн Иргэний танхимд нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах төрийн байгууллагуудын саналыг нэгтгэн, төлөвлөгөө гарган ажиллаж байна.

Аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний 22 агентлаг, 19 сумаас иргэдэд үзүүлж буй төрийн үйлчилгээ, аймаг, орон нутгийн бодлого чиглэлийг олон нийтэд мэдээлж, сурталчлахад 2021 онд нийт 62,3 сая, 2022 онд 58,9 сая төгрөгийг зарцуулж, иргэдэд мэдээлэл хүргэж ажиллав. Төвийн болон орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн 13 байгууллагатай хамтран ажиллах гэрээ байгуулж, санхүүжилтийг ажлын гүйцэтгэлээр улирал бүр тооцож олгов. Аймгийн албан ёсны цахим хуудас uvurkhangai.mn сайттай 22 агентлаг, 19 сумын веб хуудсыг холбож төрийн мэдээллийг нэг цонхноос ил тод, хүртээмжтэй авах нөхцөл боломжийг хангаж байна. IRIM хараат бус судалгааны хүрээлэнгээс жил бүр төрийн байгууллагуудын цахим хуудасны ил тод байдалд хийдэг мониторингийн 2021 оны судалгаанд нийт 74 төрийн байгууллага хамрагдаж, цахим ил тод байдлын индексээр нь жагсаахад Өвөрхангай аймгийн Засаг даргын Тамгын газар 0,766 индексээр улсын хэмжээнд тэргүүлсэн.

Жил бүр аймгийн төрийн байгууллагуудад чиглэл хүргүүлж, төрийн үйлчилгээний нэгдсэн төвтэй хамтран байгууллагын мэдээллийн өдөрлөгийн зохион байгуулж, салбарын хэмжээнд мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжийг сурталчилах ажлыг тогтмолжуулсан. Энэхүү ажлын хүрээнд тайлант хугацаанд 15 төрийн байгууллага, 14 сумын ЗДТГазар “Нээлттэй өдөрлөг” арга хэмжээ зохион байгуулж, нийт 15600 гаруй иргэдэд үйлчилгээ үзүүлсэн болно. 2022 оны 5 сард хууль хяналтын 12 байгууллагуудын оролцуулан нэгдсэн өдөрлөгийг “Хүүхэд хамгаалалд төрийн байгууллагуудын оролцоо” уриан дор зохион байгуулж, иргэдэд төрийн үйлчилгээ үзүүлэн, салбарын хэмжээнд мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжийг сурталчилж, хүүхэд хамгааллын чиглэлээр олонт талт нөлөөллийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэв.

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль, Төрийн албаны тухай хууль, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль, холбогдох бусад эрх зүйн актуудыг сурталчлан таниулах сургалтыг 6 удаа зохион байгуулж, 28 байгууллагын 574 албан хаагчдыг хамруулж, 1500 гаруй гарын авлагыг бэлтгэн тарааж, хууль тогтоомжийг сурталчиллаа. Мөн аймгийн Улсын бүртгэлийн хэлтэс, Тагнуулын хэлтэстэй хамтран Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, Тоон гарын үсгийн талаар 17 төрийн байгууллага, 7 суманд ажиллаж төрийн албан хаагчдад, иргэдэд мэдээлэл хүргэж ажилласан.

2022 оны жилийн эцсийн байдлаар аймгийн Засаг даргын гаргасан шийдвэртэй холбогдуулан гомдол мэдээлэл ирүүлээгүй, хууль хяналтын байгууллагаар гаргасан шийдвэртэй холбогдуулан шүүхээс шийдвэрлэгдэн хүчингүй болсон шийдвэр байхгүй болно.

2019 оноос эхлэн аймгийн “Төрийн үйлчилгээний нэгдсэн төв”-тэй хамтран иргэд, олон нийтэд хууль тогтоомжийн лавлагаа мэдээлэл, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх ажиллагааг хөгжүүлж байгаа бөгөөд байгууллагын гомдол, мэдээлэл хүлээн авах “7032-1111” утасны дугаар болон байгууллагад шинээр тохижуулан ажиллуулж эхэлсэн “E-khutuch” эрх зүйн мэдээллийн булан, цахим хөтөч зэргээр өгч иргэд, аж ахуйн нэгжид тухай бүр үйлчилж, www.legalinfo.mn цахим хуудсын хэрэглээний хүртээмжийг нэмэгдүүлээд байна.

Б) УЛС ТӨРИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 18.9-т Монгол Улсын иргэн шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулж өгсөн.

1. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрх :

Энэхүү эрхийн харилцааг “УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль”, “Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль”, “Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай” хуулиар тус тус зохицуулж байгаа бөгөөд орон нутгийн зүгээс иргэдийн эрх чөлөөг хангахаар тусхуулиудын хэрэгжилтийг зохион байгуулж ажилласан.

УИХ-ын, Ерөнхийлөгчийн болон аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-ын ээлжит сонгууль 2020, 2021 онуудад зохион байгуулагдсан бөгөөд энэ удаагийн ээлжит сонгуулиуд дэлхий нийтийг хамарсан Ковид-19 цар тахлын хүнд нөхцөл байдалд, дотооддоо халдвар тархсан цаг үед явагдсан. Гэвч Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажсан иргэний сонгох, сонгогдох эрхээ эдлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлэн, хуулиар орон нутагт олгогдсончиг үүргээ хэрэгжүүлж ажилласан.

Сонгуульд сонгуулийн эрх бүхий иргэн үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, хүйс, нийгмийн гарал байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол, хөгжлийн бэрхшээл зэргээс үл хамааран ялгаварлагдахгүйгээр оролцох эрхтэйбөгөөд дээрх сонгуулийн үеэр х өгжлийн бэрхшээлтэй хүн саналаа бие даан, чөлөөтэй, нууцаар өгөх нөхцөлийг бүрдүүлэх, харааны бэрхшээлтэй сонгогч саналаа өгөхөд зориулсан саналын хуудсыг унших, саналаа тэмдэглэх тусгай зориулалтын брайль үсэг бүхий хавтас санал авах байранд байлгах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулсан санал бэлтгэх бүхээгийг тусгайлан тоноглож бэлдэх, санал авах байранд тэргэнцэртэй сонгогч орох боломжтой байх зэрэг сонгогч саналаа саадгүй өгөх нөхцөл боломжуудийг бүрдүүлж ажилласан.

Мөн ял шийтгүүлж байгаас бусад бүх хүн хаана байгаагаас үл хамааран сонгох эрхээ эдлэх эрхтэй бөгөөд хүнд өвчтэй, цэргийн албанд татагдсан, таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан, түүнчлэн санал авах байранд ажиллаж буй албан хаагчдаас санал өгөх өргөдөл хүсэлтийг урьдчилан авч саналаа өгөх боломжийг бүрдүүлж ажилласан.

Сонгуулийг бүх нийтийн байх эрх буюу иргэд сонгуульд оролцоход ямар нэгэн ялгаваргүйгээр бүгд тэгш эрхтэй оролцох боломжийг хангах, сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлэх зорилгоор орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд, гадны талбайн дэлгэц, самбарууд, олон нийтийн цахим сүлжээгээр сонгуулийн хууль тогтоомжийг сурталчлах мэдээ мэдээлэл, богино хэмжээний сурталчилгаанууд, төрийн байгууллагуудын албан хаагчидтай хийсэн ярилцлага мэдээ, сонины тусгай дугаарыг зэргийг бэлтгэн хүргүүлж, иргэдийг сонгох эрхээ хэрэгжүүлж ажиллахыг уриалж ажилласан.

Сонгогдох эрх нь сонгох эрхийн нэгэн адил зөвхөн насны хязгаарлалттай байх боловч тухайн байгууллага, албан тушаалд сонгогдож, эрх үүргийг нь биелүүлэхэд зохих дадлага, туршлага, боловсрол, мэдлэг чадвар, арга барил зэрэг хуулиар тогтоосон шаардлагын хүрээнд сонгогдох эрхийг эдэлж байна.

Аймгийн ИТХ-ын 2020 оны ээлжит сонгуулийн 39 тойрог, 41 мандатад улс төрийн 3 нам оролцсон бөгөөд МАН-41, АН-41, МАХН-1 буюу нийт 83 нэр дэвшүүлсэн байна.

Нэр дэвшигчдийг насны хувьд авч үзэхэд дээд хязгаар нь 62, доод хязгаар нь 23 настай бол насны дундаж 41.7 байна. Хүйсийн хувьд эрэгтэй 64, эмэгтэй 19 нэр дэвшигч бүртгүүлсэн байна.

Сумын ИТХ-ын сонгуульд 19 сумын 447 мандатын төлөө нийт 894 нэр дэвшигч бүртгүүлсэн бөгөөд МАН-447, АН-442, МАХН-4, Үнэн ба зөв нам-1 нэр дэвшигч тус тус нэр дэвшүүлсэн байна.

Сумын ИТХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчдийг хүйсийн хувьд авч үзвэл эрэгтэй 569, эмэгтэй 325 байна. Насны хувьд дээд хязгаар нь 71, доод хязгаар нь 21 настай, насны дундаж 42 байна.

Мөн аймаг, сумын ИТХ-ын сонгуульд улс төрийн 4 намын нийт 977 нэр дэвшигч бүртгүүлж, нэр дэвшсэн байна.

Аймаг, сумын ИТХ-ын 2020 оны ээлжит сонгуулийн хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах, хууль тогтоомжийг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйн талаар намын сонгууль эрхэлсэн байгууллагуудаас ирүүлсэн гомдол маргааныг хуулийн дагуу шалгуулах, хянан шийдвэрлүүлэх талаар аймгийн сонгуулийн хороо хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийнхээ хүрээнд ажилласан. Орон нутгийн сонгуулийг зохион байгуулах хугацаанд аймгийн Сонгуулийн хороонд нийт 3 өргөдөл, гомдол, сумдын сонгуулийн хороодод нийт 31 өргөдөл, гомдол гаргасныг хүлээн авч, зохих хариуг тухай бүр өгч ажилласан. Сонгогчийн санал авах, тоолох үйл ажиллагааг зохион байгуулах явцад санал авах байранд нэр дэвшигч, ажиглагч, сонгогчдын зүгээс гомдол, санал гараагүй байна.

2022 онд Нарийнтээл сумын 2 тойрог, Есөнзүйл сумын 1 тойрогт тус тус нөхөн сонгууль явуулсан. Эдгээр сонгуулийг зохион байгуулахад сонгох, сонгогдох эрхий зөрчилтэй холбоотой зөрчил маргаан гараагүй. Мөн 2023 онд аймгийн ИТХ-ын 1 тойрог, Хархорин сумын 1 тойрогт тус тус нөхөн сонгууль явагдахаар цаг хугацааны хуваарийн дагуу аймаг, сумийн сонгуулийн хороо ажиллаж байна.

Иргэдийн сонгуульд оролцох оролцоог нэмэгдүүлэх, ялангуяа 18-35 насны залуучуудын идэвхийг өрнүүлэх, сум, аймаг, улсынхаа хөгжилд тэдний санаа бодол, дуу хоолойг хүргэх, оролцоог сайжруулах, сонгуулийн талаар өөрсдийн эрх, үүргээ мэдэх биелүүлэх, хуулийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Сонгуулийн ерөнхий хорооноос аймагт сургагч багш нарыг бэлтгэсэн бөгөөд 2дахь удаагаа энэхүү сургалтыг зохион байгуулсан.

2. Шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа үламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрх:

Энэхүү эрхийн харилцааг Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулиар зохицуулж байгаа бөгөөд орон нутагт энэхүү эрхийг хангах зохион байгуулалтын арга хэмжээг аймаг, сум, багийн Хурал, түүний ажлын албанаас зохион байгуулж байна.

Иргэд төрийг удирдах хэрэгт шууд оролцох хэлбэр бол багийн иргэдийн Нийтийн Хурлын хуралдаан бөгөөд иргэд түүнд биечлэн оролцож, өөрийн нутаг

дэвсгэрт тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэж байна. Иргэд багийн иргэдийн Нийтийн Хурлын хуралдаандаа оролцох боломжийг хангах зорилгоор багийн ИНХ-ын хуралдааны товыг хуульд заасан хугацаанд иргэдэд хүргэх, ингэхдээ өрх бүртэй утсаар холбогдох, олон нийтийн сүлжээгээр хүргэх зэрэг арга хэмжээг авч ажиллаж байна. Иргэд багийн ИНХ-ын хуралдаанаар хэлэлцэх асуудлыг урьдчилан мэдэгдэж, шийдвэр гаргахад нь мэдээллээр хангаж ажиллаж байна. 2022 онд 19 сумын 112 багийн иргэдийн Нийтийн Хурал хуралдааны 308 удаагийн хуралдаанд 37621 иргэн хамрагдсан байна.

Аймгийн болон сумын төвийн багууд онцгой нөхцөл байдалд цахимаар хуралдаанаа хийх боломжийг тухайн багийн хурлууд Хуралдааны дэгтээ тусгаж өгсөн бол, хөдөөгийн багуудад цахимаар хуралдах боломж хомс тул саналын хуудсаар санал авах зохицуулалтыг дэгдээ тусган хэрэгжүүлж байна.

Иргэд төрийг удирдах хэрэгт төлөөллийн байгууллагаараа уламжлан оролцох хэлбэр нь аймаг, сумын ИТХ бөгөөд түүнд сонгогдсон төлөөлөгчид иргэдийн нэрийн өмнөөс шийдвэр гарган, хяналт тавих үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна.

Аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын хуралдаан 2022 онд нийт 8 удаа, үүнээс ээлжит хуралдаан 5 удаа, ээлжит бус хуралдаан 3 удаа, дунджаар 82,1 хувийн ирцтэйгээр хуралдсан байна.

Хуралдаанаар нийт 55 асуудал хэлэлцэж, 46 тогтоол батлан гаргасан. Хэм хэмжээ тогтоосон 2 шийдвэрийг Захиргааны хэм хэмжээний актын улсын нэгдсэн санд бүртгүүлэв.

Аймаг, сумын Хурлаас гарах, хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэр болон иргэдийн эрх ашиг хөндөгдсөн бусад асуудлуудад санал авах ажлыг тухайн асуудал оруулж буй байгууллага, албан тушаалтан хариуцан явуулж байгаа бөгөөд 2020-2022 онд нийт 4 хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэр гаргахад, 375 орчим иргэд хэлэлцүүлэгт оролцож санал бодлоо илэрхийлсэн байна.

2022 онд covid-19 цар тахлын болон Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийн хүрээнд ИТХ-ын ээлжит болон ээлжит бус 4 удаагийн хуралдааныг аймгийн ИТХ-ын хуралдааны дэгд заасны дагуу цахимаар хуралдуулав. Цахим хуралдааны үеэр санал хураалтын main.mn программыг ашиглав. Мөн хороодын удаагийн 14 хуралдааныг цахимаар хуралдуулав.

Хурлын хуралдааны бэлтгэл зохион байгуулалтын хүрээнд хуралдаан болохоос өмнө зарлан мэдээлэх, холбогдох материалыг хүргүүлэх, бэлтгэлийг хангуулах ажлыг Хурал дахь намын бүлгийн ажилтнуудын чиг үүрэгт тусган хэрэгжүүлж, Ажлын алба хамтран ажиллаж байна.

Мөн өөрсдийн сонгосон төлөөллийн байгууллага хэрхэн ажиллаж байгаа талаар мэдээллээр авах боломжийг нээх хуралдааны дэгд хуралдаанд оролцох хүсэлт гаргасан 10 хүртэл иргэнийг хуралдаанд оролцуулахаар тусгасан. Мөн хуралдааны үед Хурлын даргын зөвшөөрлөөр үг хэлэх боломжийг тусгаж өгсөн.

Иргэд өөрсдөд нь үзүүлж буй төрийн үйлчилгээг боловсронгуй болгох арга замыг өөрсдөөр нь тодорхойлуулж, төрийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, тухайн асуудлыг сайжруулах “Иргэдийн дуу хоолой түүний үр нөлөө хэлэлцүүлэг”-ийг аймгийн болон зарим сумын Хурал хэрэгжүүлж хэвшээд байна. Уг

хэлэлцүүлгийн үр дүнд иргэн, тухайн төрийн үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага, болон аймаг, сумын удирдлагууд хамтран шийдвэрлэвэл зохих арга хэмжээг тодорхойлон хурлаар хэлэлцүүлж шийдвэр гарган хэрэгжүүлдэг. 2022 онд аймгийн Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд "Иргэдийн дуу хоолой ба түүний үр нөлөө аргачлал"-ыг хэрэгжүүлэхээр 25 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг байгуулагдсан ба уг ажлын хэсгээс сумдад чиглэл хүргүүлэн, арга зүйгээр ханган ажиллаж, аймгийн хэмжээнд сонгуулийн насны нийт иргэдийн 10-аас доошгүй хувь буюу 7000 гаруй иргэнийг хамруулахаар хэлэлцүүлгүүдийг зохион байгуулсан.

Иргэдийг аймгийн төсөв болон Аймаг, сумын ИТХ-аас баталсан хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэрүүдэд хяналт тавьж, санал бодлоо илэрхийлэх боломжийг бий болгох зорилгоор жил бүр төсвийн хяналтын сонголыг төлөвлөн тогтмол зохион байгуулж байна.

В) ӨМЧЛӨХ ЭРХ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 3 дахь заалт, Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.4 дэх заалтад заасны дагуу иргэдийн газар өмчлөх эрхийг хангах чиглэлээр дараах ажлыг хийж гүйцэтгэсэн.

Аймгийн хэмжээнд өссөн дүнгээр 26814 иргэнд 2422.8 га газрыг гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар үнэ төлбөргүй, 66 иргэнд 6.06 га газрыг аж ахуйн зориулалтаар дуудлага худалдаа болон давуу эрхээр үнээр нь өмчлүүлсэн бөгөөд энэ нь аймгийн нийт хүн ам (117261)-д харьцуулахад 22.87 хувьтай байна.

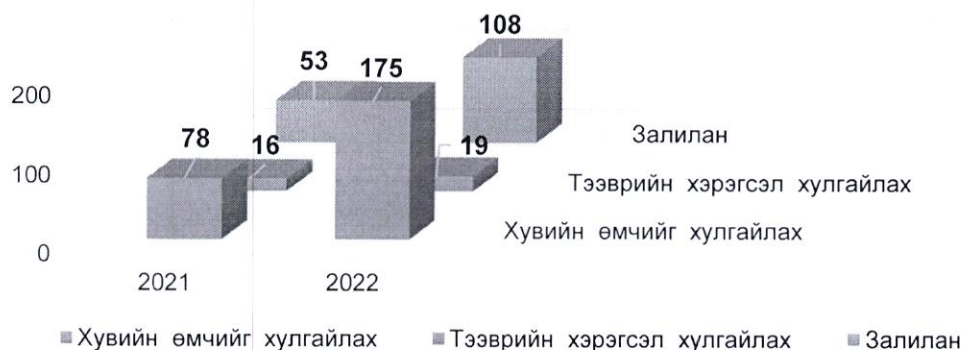
(Өвөрхангай аймгийн хэмжээнд 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар өмчлөх хэлбэрээр 96.85 га газрыг 1594 иргэнд, эзэмшүүлэх хэлбэрээр 3.54 га газрыг 44 иргэнд, нийт 100.4 га газрыг 1638 иргэнд гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар үнэ төлбөргүй өмчлүүлсэн байна.)

Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлд 2022 онд 625 нэгж талбар шинээр бүртгүүлж аймгийн хэмжээнд өссөн дүнгээр 13985 нэгж талбар буюу 52.16% нь өмчилсөн газраа эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлд бүртгүүлж баталгаажуулсан.

Газар өмчлөх эрхээ баталгаажуулсан 2497 иргэн өмчийн газраа арилжааны банкинд барьцаалан 45.456.096 төгрөгийн зээл авч газраа эдийн засгийн эргэлтэд оруулсан байна.

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр: 2022 онд Өвөрхангай аймгийн хэмжээнд 696 гэмт хэрэг бүртгэгдэж Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 379 буюу 54.5 хувийг эзэлж, урд оноос 177 буюу 87.6 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Үүнд: Хувийн өмчийг хулгайлах 175 бүртгэгдэж 97 буюу 1.2 дахин, Авто тээврийн хэрэгсэл хулгайлах 19 бүртгэгдэж 3 буюу 11.8 хувиар, Дээрэмдэх 4 бүртгэгдэж 1 дахин, залилан 108 бүртгэгдэж 55 буюу 1 дахин, Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө алдуул мал ашиглах 25 бүртгэгдэж 5 буюу 25.0 хувиар, Мал хулгайлах 32 бүртгэгдэж 3 буюу 10.3 хувиар, Хөрөнгө завших 9 дахин тус тус өссөн. Эд хөрөнгө устгах гэмтээх 2 бүртгэгдэж 1 буюу 33.3 хувиар буурсан.

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг жил бүр нэгдсэн хөтөлбөр, төлөвлөгөөтэйгөөр зохион байгуулж, тодорхой зорилтот жилийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа төлөвлөн хэрэгжүүлдэг.

2022 оныг “Иргэдийн хууль, эрх зүйн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх жил” болгон зарласан бөгөөд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх чиглэлээр тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлж ажилласны нэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн гаралт шалтгаан нөхцлийн талаар судлах, иргэдэд өмчлөх эрхээ хэрхэн хамгаалах чиглэлээр Аймгийн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлтэй хамтран сургалт мэдээллийн арга хэмжээг иргэдэд үе шаттай зохион байгуулсан.

Мөн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, хүний эрхийг хамгаалах, хуулиар хүлээсэн үүргийг хянан шалгах, хуулийн байгууллагуудын албан хаагчдыг чадавхижуулах, санал солилцох, хамтын ажиллагааны “Санамж бичиг” байгуулах зорилгоор Хуулийн байгууллагуудын удирдлагуудын уулзалтыг зохион байгуулж, уулзалт, зөвлөгөөнөөс гарсан санал, хүсэлтийн хүрээнд төлөвлөгөө гарган нийт хуулийн байгууллагуудад хэрэгжилтийг зохион байгуулж ажиллах чиглэлийг өгч ажиллав.

Аймгийн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл, Өвөрхангай аймгийн Цагдаагийн газраас хэд хэдэн арга хэмжээг нэгдсэн байдлаар зохион байгуулж иргэдэд өмчлөх эрхээ хэрхэн хамгаалах чиглэлээр мэдээ мэдээлэл, сургалт, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулан ажиллав. Тус арга хэмжээнүүдээс дурьдвал: “Мал мах-2022”, “Сар шинэ 2022” нэгдсэн арга хэмжээ, “Итгэвэл шалгая аян”-г аймгийн хэмжээнд зохион байгуулан ажилласан.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх, нийтээр тэмдэглэх баяр ёслолын өдрүүдэд иргэдийн өмчлөх эрх, тэр дундаа эд хөрөнгөө хулгайд алдах эрсдлийг бууруулах зорилгоор 2022 оны 01 дүгээр сарын 19-ний өдрийн 00000003 дугаартай шифр төлөвлөгөө, 39/317 дугаар үүрэг, ажлын чиглэлийг сумдын хэлтэс, тасаг, хэсгийн төлөөлөгчдөд хүргүүлж, хэрэгжилтэд нь хяналт тавьж, үр дүнг дүгнэж ажиллав.

(Эргүүл, хяналт шалгалтад 8 чиглэлд 128 удаа, давхардсан тоогоор офицер 75, цагдаа 324, олон нийтийн цагдаа 112 үүрэг гүйцэтгэсэн.)

Цагдаагийн газрын “Судалгаа дүн шинжилгээний баг”-аас гаргасан дүгнэлтийн хүрээнд аймгийн хэмжээнд залилах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх **“Итгэвэл шалгая”** аяныг энэ оны 03 дугаар сарын 23-ны өдрөөс эхлүүлэн 2 сарын хугацаанд зохион байгуулав.

Залилах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр зохион байгуулж “Итгэвэл Шалгая” аяны хүрээнд “Залилах гэмт хэргийн ойлголт, түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга зам” сэдэвт сургалтыг Баянгол, Хужирт, Баян-Өндөр, Хайрхандулаан, Нарийнтээл, Богд, Уянга, Тарагт сумдын нийт 1265 иргэнд 12 удаагийн сургалт зохион байгуулж иргэдийн хууль эрх зүйн мэдлэгийг нэмэгдүүлэв.

Залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн эрх зүйн боловсролыг нэмэгдүүлэх, соён гэгээрүүлэх ажилд аймгийн төрийн байгууллагуудын оролцоог сайжруулах уулзалтыг зохион байгуулав. Уулзалтад 31 байгууллагын дарга, удирдлага, алба хаагчдын төлөөлөл оролцсон.

Өвөрхангай аймгийн Цагдаагийн газрын даргын тушаалаар “Мал мах 2022” арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулав. Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр улсын хэмжээнд зохион байгуулагдаж буй “Мал мах 2022” нэгдсэн арга хэмжээний хүрээнд аймгийн Засаг даргын 2022 оны 11 сарын 15-ны өдрийн А/527 дугаартай захирамжаар нийт 23.444.350 төгрөг шийдвэрлэн нэгдсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллах чиглэлийг аймгийн Засаг даргын 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн 2/655 дугаар албан бичгээр хүргүүлж, арга хэмжээг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулан, хяналт тавин ажиллаж байна.

(Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар Зөвлөлийн 2022 оны арга хэмжээний төлөвлөгөөнд тусгагдсаны дагуу малчдын бүлэг, нөхөрлөлийн зөвлөгөөн зохион байгуулж нийт 7 сумаар 7.850.000 төгрөгийн зардлыг шийдвэрлүүлсэн байна.)

Малыг бүртгэлжүүлэх ажлыг сумдын мал эмнэлэгийн тасгийн мэргэжилтэн, малчид өөрсдийн хөрөнгөөр бүртгэлжүүлэх ажлыг хамтран хийж, мал эмнэлэгийн гэрчилгээ олголтод хяналт тавин илэрсэн зөрчилд тухай бүр арга хэмжээ авч ажилласан. Мал бүрийг бүртгэлжүүлэх, мал, махны гарал үүслийн гэрчилгээ олголтыг сум бүрт хийж байгаа бөгөөд тус үйл ажиллагааг цахимжуулахаар ажиллаж байна. Аймгийн хэмжээнд нийт 91 малчдын бүлэг, нөхөрлөл ажиллаж байна. Малчдын бүлэг, нөхөрлөлтэй хамтран аймгийн Мал эмнэлэгийн газар, Мэргэжлийн хяналтын газар нь мал, махны чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа мал нядалгааны 3, мах боловсруулах үйлдвэр 2, түүхий эд эрхлэгч 46, махны худалдаа эрхлэгч 69 иргэн, Хархорин суманд 14 худалдааны цэг, байгууламжийг камержуулах ажилд хяналт тавьж ажилласан байна.

(Мал хулгайлах гэмт хэрэг 2021 онд 29, 2022 оны эхний 11 сарын байдлаар 27 бүртгэгдсэн нь урьд оны мөн үетэй харьцуулахад 2 хэргээр буюу 10,7 хувиар буурсан байна.)

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах чиглэлээр “Камержуулалт-3” аяныг аймгийн хэмжээнд зохион байгуулж, сум, багийн нутаг дэвсгэрт хяналтын камер суурилуулах, сум, орон нутгийн хөрөнгөөр шийдвэрлүүлэх ажлыг сумдын Засаг дарга нарт үүрэг болгож, шинээр 26 аж ахуйн нэгж, байгууллага стандартын шаардлага хангасан теле-хяналтын камерыг суурилуулж гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажилд ашиглаж байна.

Онгийн голын гүүрийн хяналтын пост, Нарийнтээл сумын хяналтын пост, Хархорин сумын 2 дугаар тасгийн хяналтын постод 24 цагийн теле-хяналтын камерын системийг нэвтрүүлж, хууль, журам зөрчсөн үйлдлийг камерын тусламжтай илрүүлж, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэж байна. Мөн Арвайхээр сумын 13 дугаар баг "Петровис" шатахуун түгээх станцын уулзварт шинээр гэрлэн дохио суурилуулав.

Аймгийн төв Арвайхээр сумын нийт нутаг дэвсгэрийн 70 орчим хувийг хяналтын камераар хянаж байгаа бөгөөд тус сумын 1, 4, 5, 9, 13 дугаар багуудад нийт чиглэлийн 11, PTZ буюу эргэдэг камер 2-ыг тавихаар төлөвлөж, төсвийн тооцоо, судалгааг хийгээд байна.

Г) НИЙГЭМ, СОЁЛЫН ЭРХ.

Нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактат нийгэм, соёлын хөгжлөө чөлөөтэй хангана гэж дурьдсаны дагуу нийгмийн салбарт дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн байна.

Аймгийн хэмжээнд 2022 оны эхний 12 дугаар сард 1989 хүүхэд шинээр мэндэлж, 585 хүн нас барсан байна. Хүн амын цэвэр өсөлт 1404 болж, өмнөх оны мөн үеэс 10.9 хувиар буурчээ. 1000 хүнд ногдох төрөлт 17.0, нас баралт 5.0 байгаа нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад төрөлт 1.9 пунктээр, нас баралт 0.4 пунктээр буурсан байна. Хүн амыг нас, хүйс, эрүүл мэндийн эрсдэлд суурилсан халдварт бус өвчний эрт илрүүлэгийн хамрагдалт зорилтот түвшинд хүрч, улсын дундажаас дээгүүр эерэг үзүүлэлттэй байна. Эрт илрүүлэг болон урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамруулах, "Хэнийг ч орхигдуулахгүй байх" зарчмыг хэрэгжүүлж, хүрч очих байдлаар иргэдэд үзүүлэх тусламж үйлчилгээ, мэдээлэл, сурталчилгааны ажлын чанар, хүртээмжийг сайжруулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн.

(Үндэсний эрт илрүүлэгийн өдрийг тохиолдуулан хөгжлийн бэрхшээлийн эрт илрүүлэлт, оношлогооны талаар баг, сумдын эмч нарт цахим сургалт зохион байгуулж, нийт 33 эмч мэргэжилтнүүд оролцов.)

"Харшлаас сэргийлэх", "Хавдрын эсрэг", "Эрүүл чийрэг эр хүн", "Эх, хүүхэд, нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд", "Эрүүл идэвхтэй амьдрал", "Эрүүл мэндийн салбарт жендэрийн эх тэгш байдлыг хангах талаар баримтлах бодлого" зэрэг 6 арга хэмжээг хэрэгжүүлж улсын болон орон нутгийн төсвөөс 929.0 сая төгрөг, олон улсын байгууллага болон төсөл хөтөлбөрөөс 65.4 сая төгрөгийг тус тус зарцуулсан байна.

Орон нутгийн хэмжээнд өсвөр насны хүүхдүүдийн дунд утаат болон электрон тамхины хэрэглээг тогтоох 2 удаагийн судалгааг хийж, үр дүнд **үндэслэн 21 хүртэлх насны хүүхдэд электрон тамхи худалдаалахгүй байх аймгийн Засаг даргын захирамж гарган хэрэгжүүлж байна.**

(Нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлын хүрээнд 21 төрлийн судалгаа, шинжилгээний ажил хийгдэж, судалгааны үр дүнд тулгуурласан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна.)

(Халдварт өвчнөөс эрт сэрэмжлүүлэх, хариу арга хэмжээг шуурхай, оновчтой авч хэрэгжүүлэх, хүн амд урьдчилан сэргийлэх мэдээлэл, сургалт,

сурталчилгааг тасралтгүй зохион байгуулсаны үр дүнд халдварт өвчин 41.8 хувиар, нас баралт 97 хувиар тус тус буурсан.)

(Хүн амын дунд тэргүүлж буй өвчлөл, нас баралтыг бууруулах чиглэлээр олон талт арга хэмжээг салбар дундын оролцоотойгоор хэрэгжүүлснээр нийт нас баралт 4.8 хувиар буурсан.)

Дээрх арга хэмжээнүүдийн төлөвлөгөөг үндэсний болон орон нутагт хэрхэн, яаж хэрэгжүүлэх талаар нэгдсэн аргачлал тодорхой бус, үйл ажиллагаанд зарцуулах төсөв хязгаарлагдмал, Жендерийн талаар ойлголтын эрүүл мэндийн салбарын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн мэдлэг дутмаг, Тамхины хяналтын тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах зэрэг асуудлуудыг цаашид анхаарч ажиллах хэрэгтэй байна. Дээрх олон талт арга хэмжээний үр дүнд эрэгтэй, эмэгтэй хүний дундаж наслалтын зөрүү 4.8 болж өмнөх оноос 0.3, улсын дундажаас 4.71 жилээр насны зөрүү бага, эерэг үзүүлэлттэй, дундаж наслалт 71.9, улсын дундажаас 1.2 жилээр өндөр байна. (Дэлхийн дундаж 72.6)

Швейцарийн Хөгжлийн Агентлаг болон Дэлхийн банкны хамтарсан санхүүжилтээр хэрэгжүүлсэн “Нийгмийн эгэх хариуцлагыг бэхжүүлэх нь” төслийн эхний шатанд 2017-2021 онд эрүүл мэнд, боловсролын салбарын төрийн байгууллагуудыг чадавхжуулахад төслийн үйл ажиллагаа чиглэгдсэн бол одоогийн хоёр дахь шатны төсөл нь Монгол улсад ил тод байдал, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, олон талын оролцоо, иргэдийн хамтын ажиллагаанд илүүтэй анхаарч байна.

Хоёр дахь шатны-MASAM-2 төслөөс Эрүүл мэндийн хөгжлийн төвтэй хамтран эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээний ил тод байдлыг хангах, үйлчлүүлэгчийн сэтгэл ханамжийг үнэлэх цахим порталын боловсруулж үндэсний хэмжээнд ашиглалтанд оруулсан. Тус порталаар дамжуулан анхан шатны эрүүл мэндийн бүх байгууллагын хүний нөөц, санхүүжилтын талаар иргэд мэдээлэл авах, мөн үнэлгээ, сэтгэгдэл, санал гомдол, сэтгэл ханамжийн судалгаа өгөх боломжийг бүрдүүлсэн ба сурталчилан таниулах ажлыг орон нутгийн 2 Иргэний нийгмийн байгууллагатай хамтран зохион байгуулж байна. (2017-2019 онд хэрэгжсэн төслийн үр дүнгээс)

“Олон нийтийн оролцоот сургууль” дэд төслийг 10 сумын ерөнхий боловсролын сургуульд 2017-2018 онд хэрэгжүүлснээр сургуулийн эцэг эх, олон нийтийн оролцоо нэмэгдсэн бөгөөд орон нутгийн түвшинд сайжруулан, нутагшуулж авч үлдэх, үргэлжлүүлэх, тогтвортой байдлыг хангах нь зүйтэй гэж үзсэн. “Олон нийтийн оролцоот сургууль” аймгийн хөтөлбөрийг Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын тэргүүлэгчдийн 2017 оны 55 дугаар тогтоолоор батлан, 2021 он хүртэл хэрэгжүүлсэн.

Сургуулийн хэмжээнд мөрдөгдөж байгаа дотоод журам, хичээлийн жилийн зорилт, эцэг, эхийн зөвлөлийн ажиллах журам зэрэг баримт бичгүүдэд эцэг, эх, олон нийтийн оролцоо хяналтыг бий болгох чиглэлийн өөрчлөлтүүдийг тусгасан.

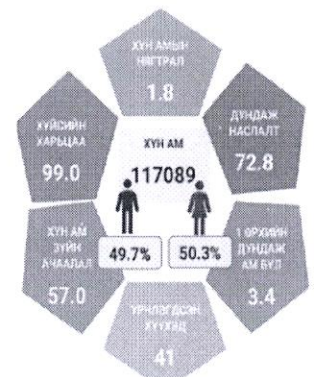
(Эцэг эхчүүд шүүмжлэгчийн байр сууринаас ханддаг байсан бол тулгамдсан асуудлаа хамтарч гаргаад шийдвэрлэх арга замыг хэлэлцэн санаачилгатай

оролцож, хүүхэд хөгжүүлэх, сургалтын орчин бүрдүүлэхэд хамтран ажиллах болсон бөгөөд “Хүүхэд-Эцэг эхийн уулзалтын өрөө”-г 11 дотуур байранд байгуулсан нь малчин эцэг эхийн бага насны хүүхэдтэйгээ хамт байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн үйл ажиллагаа болсон байна.)

MACAM-1 төслийн хүрээнд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг сайжруулахад Нийгмийг эгэх хариуцлагын арга хэрэгслийг нэвтрүүлэн “Залуу нас гэрэлт ирээдүй” төслийг хэрэгжүүлснээр өсвөр үеийн 3 кабинетуудыг сэргээн ажиллуулахаар дэд бүтэц, техник хэрэгслэлээр ханган, хүний нөөцийн асуудлуудыг салбар дундын оролцоотойгоор шийдвэрлэгдсэн.

(Нөхөн үржихүйн сургагч багш 29, ерөнхий боловсролын сургуулийн ахлах анги бүрт анги хамт олондоо эрүүл мэндийн мэдээлэл түгээх үетэнгийн сургагч нарыг бэлтгэн, чадавхижуулах сургалтуудыг зохион байгуулсан.)

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтаас татгалзъя, жендэр ба хөгжил, жендэрт суурилсан хүчирхийлэл түүнээс урьдчилан сэргийлэх нь, ажлын байрны дарамт, ажлын байран дахь бэлгийн дарамтаас сэргийлэх нь зэрэг сэдвээр 30 гаруй байгууллага, аж ахуйн нэгжид 37 удаагийн сургалт, нөлөөллийн ажлыг танхимаар зохион байгуулж, иргэд, албан хаагчид, малчдын төлөөлөл 600 гаруй хүн хамрагдсан байна. 2023 оны эхний улиралд үндэсний хэмжээнд зохион байгуулсан “Харилцан хүндэтгэе” аян, жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх 16 хоногийн аяны хүрээнд 13 постер, видео, шторк мэдээллийг орон нутгийн цахим хуудас болон олон дагагчтай 40 орчим группэд түгээж, 491278 хандалт авсан байна. Танхимын болон цахим хосолсон 8 удаагийн сургалтад 300 гаруй ажилтан албан хаагч хамрагдаад байна.

(Өндөр настан 15224, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд 4450, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд 3001, бусдад үрчлэгдсэн хүүхэд 41, хагас өнчин хүүхэд 1548, бүтэн өнчин хүүхэд 108, гэрлэлтээ батлуулсан иргэн 429, гэр бүл цуцлалт 92, эх сурвалж: 2022 оны аймгийн статистикийн эмхтгэл)

Сумдын нийгмийн бодлогын мэргэжилтнүүд болон салбарын нийгмийн ажилтнуудыг чадавхижуулах, инновацлаг бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх, сэдэлжүүлэх зорилгоор сумдын Засаг дарга, Засаг даргын Тамгын газрын дарга, нийгмийн бодлогын мэргэжилтэн, сургуулийн нийгмийн ажилтан, халамж, эрүүл мэндийн салбарын нийгмийн ажилтан, холбогдох агентлагуудын мэргэжилтнүүд зэрэг 130 хүнийг хамруулсан цахим зөвлөгөөнийг зохион байгуулав.

(Хүүхэд хамгаалал, хүүхдийн өмнө үүрэг хүлээгчдийн зөвлөгөөн болон сургалт нөлөөллийн арга хэмжээг зохион байгуулж, нийт 5000 гаруй иргэдийг хамруулсан. “Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх” аймгийн хөтөлбөрийг иргэдэд сурталчилж, байгууллагын дэргэдэх эцэг, эхийн зөвлөлийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлсэн. Сургууль, цэцэрлэгийн орчны эрсдэлийн үнэлгээг хийж, үнэлгээнд тулгуурласан зөвлөмж зөвлөгөөг өгч ажилласан.)

Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөлийн 2018 оны 03 тоот тогтоолын хэрэгжилтийг ханган, аймгийн хэмжээнд 91 байгууллага Хүүхэд хамгааллын бодлого батлан хэрэгжүүлж, төр, төрийн бус, аж ахуйн нэгж байгууллагуудын дэргэд 144 Эцэг эхийн

зөвлөл ажиллаж байна. Эцэг эхийн зөвлөлийг чадавхжуулах, үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх ажлыг тогтмол зохион байгуулж байна.

Сүүлийн 2 жилийн хугацаанд 10 дотуур байрын хяналтын камерыг иж бүрэн шинэчилж, 8 дотуур байрын хяналтын камерын хүчин чадлыг нэмэгдүүлсэн байна. Дотуур байрын орчинд эрсдлийн үнэлгээ хийх 4 бүлэг 34 асуумж бүхий загвар маягтыг боловсруулан түүний дагуу хяналт тавин ажиллаж байна. Мөн дотуур байрын багш ажилчдыг мэргэжил арга зүйгээр хангах сургалт, хэлэлцүүлгийг жилд 2-оос доошгүй удаа зохион байгуулж, багш нарын мэдлэг, хандлагыг сайжруулахад анхаарч байна.

Аймаг орон нутгаас хувийн хэвшлийн сургууль, цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг дэмжиж ажиллах бодлого баримталж байгаа ба аймгийн хэмжээнд 2022-2023 оны хичээлийн жилд хувийн 5 цэцэрлэг үйл ажиллагаагаа явуулж, тэдгээрийн багш, сурган хүмүүжүүлэгчдийг сургалт, үйл ажиллагаанд тогтмол хамруулан мэргэжил арга зүйг нь дээшлүүлэхэд анхаарч байна. Хүүхэд харах үйлчилгээ Богд, Хархорин суманд хэрэгжиж, 50 орчим хүүхэд хамрагдаж байна.

Сум, багийн Хамтарсан багийн гишүүдийг хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэхэд шаардлагатай үндсэн ойлголт өгч, мэргэжил арга зүйн дэмжлэг үзүүлж, чадавхжуулах, арга зүйгээр хангах ажил хийгдэж хэвшсэн ба тэднийг гарын авлага, материалаар тогтмол хангаж байна. 2021-2023 онд Хамтарсан багийн гишүүдийг чадавхжуулах танхимын сургалтыг 4 удаа, онлайн сургалтыг 5 зохион байгуулж, сумдын Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөл, Хүүхдийн төлөө зөвлөл, Хамтарсан багийн гишүүд давтамжтай хамрагдаад байна.

Монгол улсад Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөлийн ажлын албатай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулан гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийг анхан шатанд хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий Өвөрхангай аймгийн 36 Хамтарсан багийн үйл ажиллагааг дэмжих, түүнийг санхүүжүүлэхтэй холбоотой мэдээлэл өгөх сургалтыг цахимаар зохион байгууллаа. (сумдын 36 хамтарсан багийг 3 дахь жилдээ 10.8 сая төгрөгөөр санхүүжүүлээд байна.)

(Хүүхдийн тусламжийн-108 утсанд бүртгэгдсэн дуудлага, мэдээлэл болон "Багш айлчлал" аргачлалын явцад өндөр эрсдэлтэй гэдэг нь тогтоогдсон хүүхдүүдийн мэдээллийг сум, багийн хамтарсан багийн хурлаар хэлэлцүүлэн, эрсдэлт нөхцөлд амьдарч байгаа 665 хүүхдийг хүүхдийн эрсдлийн даатгалд даатгуулаад байна. Ингэснээр хүүхдэд аливаа эрсдэл үүсэхэд хариу үйлчилгээ үзүүлэхэд дэмжлэг болж байна.)

(Гэмт хэрэг зөрчилд холбогдсон, гэрч, хохирогч, сэжигтэн, яллагдагч 200 гаруй хүүхдийн эрхийг хамгаалж, тэдэнд зохих үйлчилгээ үзүүлэн ажиллаж байна.)

Насанд хүрээгүй хүний бэлгийн халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, энэ төрлийн гэмт хэргийн талаарх олон нийтийн ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажлын уялдаа холбоог сайжруулах зорилгоор Аймгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөл, аймгийн Прокурорын газар, Гэр бүл, хүүхэд залуучуудын хөгжлийн

газартай хамтран “Таниулья, мэдээлье, илрүүлье” сэдэвт хэлэлцүүлгийг төрийн албан хаагчдын дунд зохион байгуулсан.

(Бэлгийн хүчирхийллийн хохирогч 18 хүүхдэд өмгөөллийн үйлчилгээ, 121 хүүхдэд сэтгэл зүйн үйлчилгээ, 71 хүүхдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээ, эрсдлийн даатгалын үйлчилгээнд 36, хууль эрх зүйн үйлчилгээнд 54, боловсролын үйлчилгээнд 21, зан үйл засах сургалтад 178 хүүхдийг хамруулж, улсын байцаагчийн дүгнэлт гаргуулахаар 30 гаруй хүүхдийг холбон зуучилж ажилласан.

(2020-2023 онд гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогч хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд үйлчилгээ үзүүлэх, хамгаалах Нэг цэгийн үйлчилгээний төвд 212 хүүхэд, 91 насанд хүрэгч байрлаж үйлчилгээ авсан байна. 2020-2023 оны 5 сарын байдлаар асран халамжлах хүнгүй 9 хүүхдийг асрамж халамжийн “Солонго” төв болон “Өнөр бүл” төвд хууль ёсны дагуу шилжүүлээд байна.)

Сүүлийн 2 жил бүх сумдад цэрэг татлагын ажил зохион байгуулах үеэр цэргийн насны залуучуудад зориулсан олон талт нөлөөллийн үйл ажиллагааг мэргэжлийн байгууллагуудаас бүрдсэн сургалтын багтай хамтран хийж хэвшлээ. Уг сургалтад хамрагдсан цэргийн насны 2000 орчим залуучуудад хууль эрх зүйн болон гэр бүл төлөвлөлт, гэр бүлийн үнэ цэнэ сэдвээр сургалт зохион байгуулсан нь үр дүнтэй ажил болж байна.

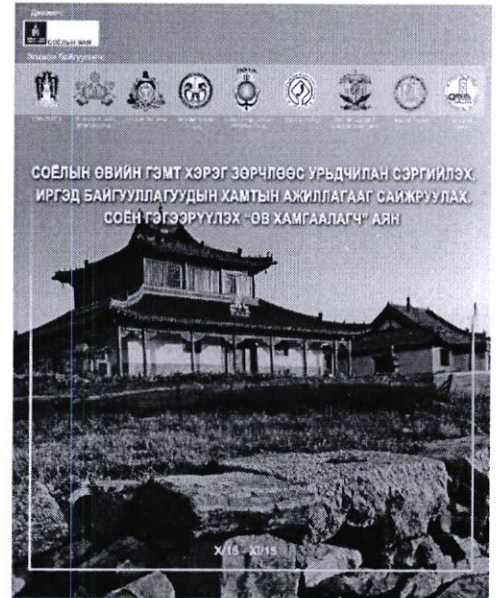
Аймгийн хэмжээнд ерөнхий боловсролын сургуулиуд болон бусад мэргэжлийн байгууллагуудад 13 сэтгэл зүйч ажиллаж, 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар 880 гаруй хүүхэд, 1078 иргэн, 400 гаруй гэр бүл сэтгэл зүйн зөвлөгөө, үйлчилгээ авч, тэдгээрийг эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн халамж, хууль эрх зүйн үйлчилгээнд холбон зуучилсан байна.

Орон нутгийн төсвийн 15.0 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар Монгол орны нэн ховор амьтдыг бага насны хүүхдүүдэд танин мэдүүлэх, хайрлан хамгаалах үзэл төлөвшүүлэх агуулгыг багтаасан 5 төрлийн 10000 ширхэг зурагт ном, буддаг номыг хэвлүүлж, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагад сурч буй бүх хүүхэд, ерөнхий боловсролын сургуулийн бага ангийн хүүхдүүдэд сургууль, цэцэрлэг тус бүрээр дамжуулан түгээж, тус номыг сурталчлан таниулах арга хэмжээ зохион байгууллаа. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй малчин эцэг эхчүүдийн бичиг үсгийн боловсролыг дээшлүүлэх замаар хүүхдийнхээ сурч хөгжих болон сайн сайхан байдлыг дэмжих чадавхыг сайжруулах нь” төслийг Өвөрхангай аймагт 2 үе шаттай хэрэгжүүллээ. Үүнд 5 сумын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй 90 эцэг, эх бичиг үсэгт тайлагдаж, эдгээр гэр бүлийн нийгмийн оролцоо амьдралын чанарт эерэгээр нөлөөлсөн байна.

№	Сумын нэр	Бичиг үсэгт тайлагдаагүй иргэдийн мэдээлэл (төгрөг)	Нэг										Хүүд		Хөдөлмөр эрхлэлт			Хөдөлмөр баримттай		НТБ-ын төв, нэгдэл, байр	
			10-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	хр	эм	Ажил эрхлэдэг	Ямар ажил эрхлэдэг	Ажил эрхлэдэггүй	Тайж	Үгүй	Тайж	Үгүй
1	Архангай	304	15	34	33	45	55	44	18	18	23	15	153	151	202	Тусгай ажил эрхлэдэг байгаагүй	102	54	250	37	267
2	Баян-Өлгий	38	1	5	11	3	6	6	5	0	1	0	20	18	31	Малчин	7	11	27		38
3	Баян-Өлгий	36	1	3	8	12	5	0	2	2	0	7	17	18	25	Малчин	0	4	31		35
4	Баянгол	29	1	2	2	3	8	8	9	1	1		20	9	29	Малчин	3	4	25		29
5	Баян-Өндөр	21		2		4	8	5	1		1		15	6	15	Малчин	5	2	19		21
6	Бүрд	6			2		1	2	1				4	2	5	Малчин	1	2	4	3	4
7	Булд	30	3	9	4	3	4	5	1	1			21	9	24	Малчин	6	5	24		30
8	Говьсүр	19		1	1	7	3	1	2	1		3	7	12	18	Малчин	1	6	13		19
9	Баянхонгор	35	2	2	2	2	5	3	3	6	3	6	20	15	25	Малчин	10	6	29	4	41
10	Зуунбаян-Улаан	41				12	14	5	10				34	7	41	Малчин					41
11	Монгол-Улс	37	1	2	6	10	7	1					21	15	37	Малчин	10	10	27		37
12	Өвөрхангай	4		2				2					4		4	Малчин			4		4
13	Сэлт	26	1	3	3	5	7	5	1	1			14	12	25	Малчин	1	1	25		26
14	Тарат	7		1	2		1	2	1				5	2	7	Малчин		3	4		7
15	Төгрөг	21	3	1	1	3	5	5	2				12	9	12	Малчин	9	13	8	1	20
16	Увс	27		4	4	5	2	5	6				18	9	27	Малчин	0	3	24	5	22
17	Хайрхан-Улаан	21	0	1	2		9	2	3	3	1		12	8	21	Малчин	0	0	21	2	19
18	Харован	82	5	8	8	11	17	7	2	3	1	0	44	15	59	Малчин	12	4	58		82
19	Ховд	17	2	3	3	3	1	0	0	0			14	3	12	Малчин	5	5	12		17
20	Нийт	780	36	83	82	133	165	114	63	37	33	24	455	325	608	0	172	134	646	51	729

(бичиг үсэг тайлагдаагүй иргэдийн судалгааг дээрх хүснэгтээр харуулав.)

Соёлын эрхийн чиглэлээр: Соёлын өвийн эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх "Өв хамгаалагч" аяныг 2021, 2022 онд зохион байгуулж, аяны хүрээнд соёлын өвийн ажилтнуудыг чадавхжуулах сургалт, түүх соёлын үл хөдлөх 50 гаруй дурсгалыг хайсжуулан, гэрээгээр ажиллаж байгаа 387 өв хамгаалагчидтай гурвалсан гэрээг шинэчлэн байгуулж урамшуулал олгох, "Өв хамгаалагч" үнэмлэх олгох ажлыг тус тус зохион байгууллаа. Төв халхын үнэт зүйл болсон Өндөр Гэгээн Занабазарын бүтээл туурвил, дэг сургууль, түүний өв соёлыг олон улсад сурталчлан таниулах зорилгоор "Zanabazar art festival 2021" урлагийн наадмыг цахим хэлбэрээр зохион байгуулан 15 улсын 230 уран бүтээлчдийг хамруулж, соёлын өвөө сурталчлан ажилласан.

Угийн бичгийн хөтлөлтөд бүх нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор "Үл тасрах хэлхээ-2021, 2022" аяныг зохион байгуулж 18 сумын 8154 иргэнийг угийн бичгийн сургалтад хамруулснаар 6403 өрх, 9654 иргэн угийн бичгээ хөтөлсөн. Сумдын угийн бичиг хариуцсан ажилтан албан хаагчдын дунд "Угийн бичгийг түгээн дэлгэрүүлэх нь" сэдэвт эссэ бичлэгийн уралдаан зохион байгуулж, угийн бичиг болон монгол бичгийг сурталчлах, соёлын биет болон биет бус өвийг түгээн дэлгэрүүлэх сэдвээр 8 цуврал хичээлийг цахим орчинд байршуулан 30,7 мянган хүнд хүргэв. Дээрх ажлын үр дүнд аймгийн нийт өрхийн 36 хувь нь угийн бичиг хөтөлсөн.

Монгол бичгийн бүх нийтийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх, соёлын өвөө хадгалах хамгаалах ажлын хүрээнд монгол бичгийн чиглэлээр бүх насныханд зориулсан сургалт сурталчилгааг зохион байгуулж, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр сурталчилж байна. "Үндэсний бичиг-Өв соёл" аян, төрийн албан хаагчдын монгол бичгийн мэдлэгийн чадварыг нэмэгдүүлэх сургалтыг зохион байгуулж 62 байгууллагын 1528 албан хаагч хамрагдсан байна.

Д)ТУСГАЙ ХЭРЭГЦЭЭ, ОНЦЛОГ ЭРХ АШИГ БҮХИЙ БҮЛГИЙН ЭРХ :

Аймгийн хэмжээнд 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар 4450 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн байгаа нь хүн амын 3.8 орчим хувийг эзэлж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 12.7 хувь нь харааны, 18.1 хувь нь сэтгэцийн, 4.0 хувь нь хэл ярианы, 20.6 хувь нь хөдөлгөөний, 7.9 хувь нь сонсголын, 6.3 хувь нь хавсарсан, 30.1 хувь нь бусад төрлийн бэрхшээлтэй байна.

(Сүүлийн 3 жилийн байдлаар орон нутгийн төсвөөс 80.7сая төгрөгийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах, тэдний хөгжил оролцоонд чиглэсэн арга хэмжээнд зарцуулсан байна.)

Мөн 430 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд байна. 2021-2022 оны хичээлийн жилд Хархорин сумын 2 дугаар сургуулийн тусгай ангид 5 хүүхэд, Арвайхээр сумын 2 дугаар сургуулийн дэргэдэх тусгай 2 бүлэгт 32 хүүхэд, 11 дүгээр цэцэрлэгт 48 хүүхэд, ердийн сургууль, цэцэрлэгт 225 хүүхэд суралцаж байна. (Тусгай хэрэгцээт хүүхдийн боловсролын хамран сургалт 2016 онд 79,9 хувьтай байсан бол 2022 онд 86,1 хувьд хүрсэн.)

(2017 онд Арвайхээр суманд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн 11 дүгээр тусгай цэцэрлэгийг шинээр байгуулж, үйл ажиллагааг тогтмолжуулж, саа, саажилттай, хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй (жил бүр 30-50 хүртэлх) хүүхдэд сургуулийн өмнөх боловсролын болон эрүүл мэндийн, сэргээн засах, хөдөлмөр засал, хэл засал зэрэг үйлчилгээг үзүүлж, боловсролд хамрагдан боломжийг бий болгон ажиллаж байна)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын салбар комисс нь Арвайхээр сумын ерөнхий боловсролын 5 сургуулаар орж, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд цогц дэмжлэг үзүүлж буй байдалтай танилцаж, салбар комиссын үйл ажиллагааг сурталчилж, зөвлөн тусласнаар тэднийг олон талт мэдээллээр хангасан байна.

(Өрх, сумын эрүүл мэндийн төвд 18 сар, 36 сартай хүүхдийн эрүүл мэнд, хөгжлийн цогц үзлэгийг тогтмол зохион байгуулж, давхар хяналтад хамруулж байна.)

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхчүүдийн “Тэгш боломж” төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагааг дэмжин, ажиллах нөхцлөөр хангаж, түрээсийн төлбөр, хураамжаас чөлөөлж, жил бүр 0.5-1.0 сая төгрөгийн дэмжлэгийг үзүүлж байна.

Японы хүүхдийг ивээх сангаас “Хүүхэд бүрийг боловсролд тэгш хамруулах зарчмыг дэмжих нь” төслийг 2018 оноос эхлэн 2 үе шаттайгаар хэрэгжүүлж байна. Тус төслийн дэмжлэгтэйгээр 136.0 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдсэнээс бодит хөрөнгө оруулалт нь зорилтот 4 байгууллага дээр 56.0 сая төгрөгөөр хүүхэд хөгжлийн танхим байгуулсан.

Мөн 40.0 сая төгрөгийн 16 багц хэрэглэгдэхүүнийг олгож, 40.0 сая орчим төгрөгөөр сургалт, нөлөөллийн арга хэмжээг санхүүжүүлсэн байна.

(Тус төслийн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх, үе тэнгийнхний харилцаа хандлагыг өөрчлөх, эцэг, эхчүүдийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхэд чиглэсэн ажлыг хэрэгжүүлж, сэргээн засах, хөгжүүлэх өрөөг шинээр нээж тохижуулж, багшаар ажиллах байнгын орон тоог шийдвэрлээд байна.)

Монголын хараагүйчүүдийн үндэсний холбоо “Ариун бичээс” нийгэмлэг болон “Өгөөмөр сэтгэл” ТББ -тай хамтран Брайл үсгийн анхан шатны сургалтыг зохион байгуулж, аймгийн номын санд 40 гаруй тооны брайль ном гарын авлага хүлээлгэн өгч сурах боломжоор ханган ажиллаж байна.

Сонсголгүй иргэдийн соёлын төв төрийн бус байгууллагатай хамтран бүрэн сонсголгүй 12 иргэнд төрийн үйлчилгээний талаар, 50 төрийн албан хаагчдад дохионы хэлний анхан шатны мэдлэг олгох сургалтыг тус тус зохион байгуулсан.

Харааны бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн харилцаанд оролцох боломжийг бүрдүүлж, Арвайхээр сумын 4 байршлийн 14 цэгт явган хүний гарцад дуут дохио суурилуулсан.

Бүсийн оношилгоо эмчилгээний төвд хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээнд зориулсан үзлэгийн ор, багц тоног төхөөрөмжийг суурилуулан үйлчилгээ авах таатай орчинг бүрдүүлсэн.

(“Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд хүртээмжтэй эрүүл мэндийн үйлчилгээ” үзүүлэх, дэмжих чиглэлээр аймгийн Бүсийн оношилгоо эмчилгээний төвтэй хамтран сургагч багш нарын сургалтыг зохион байгуулсан.)

Арвайхээр сумын тэргэнцэртэй иргэдийн холбоотой хамтран төрийн үйлчилгээний болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж байгууллагад орчны хүртээмжийг сайжруулах, хуучин барилга байгууламжид түгээмэл загвар бүхий орчин бүрдүүлэхэд чиглэсэн зөвлөмж чиглэл тогтмол өгч байна.

Шинээр баригдаж буй орон сууц, үйлчилгээний төвүүд, зочид буудал, сургууль, цэцэрлэг, спорт заал, эмнэлэг зэрэг 30 барилга байгууламж, 14 км зам засварыг хүлээн авахад ажлын хэсэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн төлөөллийг оролцуулснаар хүртээмжтэй орчин нэмэгдсэн байна.

(Тухайлбал Төрийн банкны Өвөрхангай аймагт дахь салбарын барилга хүртээмжтэй орчинг гадна болон дотор талдаа 100 хувь бүрдүүлсэн. Бүх эрүүл мэндийн төвүүд ханын бариул, орох, гарах гарц налуу шатыг бүрэн хийсэн бол ерөнхий боловсролын 31 сургуулийн 27 нь, 48 цэцэрлэгийн 36 нь, буюу 86.0 хувь нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, иргэнд зориулсан орох, гарах гарцыг, 6 сургууль өөрсдийн нөөц боломжид тулгуурлан ханын бариул хийсэн байна.)

Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 144 дүгээр зүйлийн 144.1 дэх заалтыг бүрэн хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа 78 байгууллага байна. 25 ба түүнээс дээш ажиллагсадтай 100 аж ахуйн нэгж байгууллагад 209 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажиллах ёстойгоос 163 иргэн ажиллаж байна. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 144.2 дах заалтыг бүрэн хэрэгжүүлж буй 61 аж ахуйн нэгж байгууллага байна. Хөгжлийн бэрхшээлийн олдмол хомсдолоос урьдчилан сэргийлэх талаар 15 удаагийн сургалтыг зохион байгуулсан. Нийт 195 аж ахуйн нэгж байгууллагын 381 ажилтан албан хаагчдыг хамруулсан.

Эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, өрхийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх зорилгоор Азийн сантай хамтран “Бизнэс эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн төв”-ийн үйл ажиллагааг тогмолжуулан “Эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэх” төслийг хэрэгжүүлэн нийт 1200 гаруй эмэгтэйчүүдэд сургалт, зөвлөгөө мэдээлэл өгч, 26 эмэгтэйчүүдэд бичил санхүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн байна.

Нийгмийн халамжийн үйлчилгээнд хамрагдагсадын 1.4 хувийг халамжийн тэтгэвэр авагчид, 2.8 хувийг нөхцөлт мөнгөн тэтгэмжид хамрагдагсад, 42.9 хувийг хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж, 10.8 хувийг алдарт эхийн одонтой эхчүүдэд үзүүлсэн хөнгөлөлт, 12.9 хувийг ахмад настнуудад үзүүлсэн хөнгөлөлт тусламжид хамрагдагсад, 3.3 хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлсэн хөнгөлөлтөд хамрагдагсад эзэлж байна.

(Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжтэй холбоотой 50 гаруй өргөдөл гомдол ирснийг судлан үзэж, 42 хүүхдийн тэтгэмжийн эрх зөрчигдөж байгааг илрүүлэн, холбогдох байгууллагуудтай хамтран мөнгөн тэтгэмжийг хүлээн авах асран хамгаалагчийн эрхийг шилжүүлж, 36 хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийн асуудлыг шийдвэрлэсэн байна.)

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ: ТУХАЙН ОРОН НУТАГТ НУТАГТ 1-4 ХҮРТЭЛХ ЖИЛ ҮРГЭЖИЛЖ БАЙГАА ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИЙН ТОДОРХОЙ ҮЙЛДЭЛ, ЭСВЭЛ ЭС ҮЙЛДЭХҮЙН УЛМААС ҮҮССЭН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨРЧИЛ

3.1. Төрийн албан хаагчдаас үйлдэгдсэн зөрчлийн талаар:

2020-2023 оны байдлаар зөрчлийн хэрэгт нийт 51 төрийн албан хаагч холбогдсон байна.

Төрийн албан хаагчдаас үйлдэгдсэн зөрчлийг оноор нь ангилан авч үзвэл:

2020 онд нийт 31 төрийн албан хаагч зөрчлийн хэрэгт холбогдсон байна. Хэргийн зүйлчлэлээр авч үзэхэд: Зөрчлийн тухай хуулийн 5.2 дугаар зүйлд заасан "Танхайрах" зөрчил 3, 8.6 дугаар зүйлд заасан "Хулгайлах" зөрчил 2, 14.7 дугаар зүйлд заасан "Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчсөн" 25 зөрчил нийт 31 зөрчил үйлдэж 6 хүнд торгох, 26 хүнд баривчлах шийтгэл оногдуулсан байна.

2021 онд нийт 20 төрийн албан хаагч зөрчлийн хэрэгт холбогдсон байна. Хэргийн зүйлчлэлээр нь ангилан авч үзэхэд: Зөрчлийн тухай хуулийн 8.6 дугаар зүйлд заасан Хулгайлах зөрчил 2, 14.7 дугаар зүйлд заасан "Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчсөн зөрчил" 12, Зөрчлийн тухай хуулийн 5.2 дугаар зүйлд заасан "Танхайрах" зөрчил 2, 5.13 дугаар зүйл. "Гамшгаас хамгаалах тухай хууль зөрчих" зөрчил 3, 6.5 дугаар зүйлд заасан "Согтууруулах ундааны эргэлтэд хяналт тавих, архи дан согтуурахтай тэмцэх тухай хууль зөрчих" зөрчил 1, 5.4 дүгээр зүйлд заасан "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль зөрчих" зөрчил 1 тус тус байна. Зөрчлийн хэрэгт холбогдсон тус 20 төрийн албан хаагчдын 6 хүнд торгох, 14 хүнд баривчлах шийтгэл оногдуулжээ.

2022 онд нийт 5 төрийн албан хаагч зөрчлийн хэрэгт холбогдсон байна. Хэргийн зүйлчлэлээр нь ангилан авч үзэхэд: Зөрчлийн тухай хуулийн 5.4 дүгээр зүйлд заасан "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль зөрчих" зөрчил 2, "Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчсөн зөрчил 3 бүртгэгдсэн бөгөөд баривчлах шийтгэл оногдуулсан байна.

3.2. Төрийн албан хаагчдаас үйлдэгдсэн гэмт хэргийн талаар:

Аймгийн төрийн албан хаагчдаас үйлдэж буй гэмт хэрэг, зөрчлийн сүүлийн 3 жилийн буюу 2020-2022 оны мэдээллийг авч үзэхэд 29 хэрэгт 34 төрийн албан хаагч холбогдсон байна.

Төрийн албан хаагч холбогдсон гэмт хэргийг оноор нь ангилан авч үзвэл:

2020 онд 10 хэрэгт 10 төрийн албан хаагч холбогдсон ба хүйсээр нь ангилан үзвэл 2 эмэгтэй, 8 эрэгтэй төрийн албан хаагч байна. Боловсролын түвшингээр ангилан үзэхэд дээд боловсролтой 9, бүрэнд дунд боловсролтой 1 хүн, насны хувьд 25-46 насны төрийн албан хаагчид гэмт хэрэг үйлдсэн тоон мэдээ байна.

Хэргийн зүйлчлэлээр ангилан авч үзэхэд: өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 2, хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг 1, "Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг" гэмт хэрэг 8 байна. Дээрх 10 хэрэгт прокурор яллах дүгнэлт үйлдэж хэргийг шүүхэд шижлүүлэн 450 нэгжээс 2700 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр буюу 450.000 төгрөгөөс 2.700.000 төгрөгөөр торгох ял оногдуулж шийдвэрлэжээ.

2021 онд: 8 хэрэгт 13 хүн холбогдсон ба эмэгтэй 3, эрэгтэй 10 хүн байна. Боловсролын түвшингээр ангилан үзэхэд дээд боловсролтой 10, бүрэнд дунд боловсролтой 3 хүн, насны хувьд 24-45 насны төрийн албан хаагчид гэмт хэрэг үйлдсэн тоон мэдээ байна.

Хэргийн зүйлчлэлээр ангилан авч үзэхэд: Авилгын гэмт хэрэг 2, хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг 1, “Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг” гэмт хэрэг 3, олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхолын эсрэг гэмт хэрэг 1, хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 1 тус тус үйлдэгджээ.

Дээрх 8 хэргээс 1 хэргийг “өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт заасан үндэслэлээр” хэрэгсэхгүй болж, 7 хэрэгт прокурор яллах дүгнэлт үйлдэж хэргийг шүүхэд шижлүүлэн 3 хүнд торгох ял, 5 хүнд зорчих эрхийг хязгаарлах ял оногдуулж, 1 хүнд хохирох ял оногдуулахгүй тэнсэж үүрэгт хүлээлгэсэн ба одоогоор 2 хэрэг эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байна.

2022 онд 11 хэрэгт 11 төрийн албан хаагч холбогдсон ба хүйсээр нь ангилан үзвэл эмэгтэй 5 эрэгтэй 6 албан хаагч гэмт хэрэгт холбогдсон байна. Боловсролын түвшингээр ангилан үзэхэд дээд боловсролтой 8, бүрэнд дунд боловсролтой 3 хүн, насны хувьд 26-51 насны төрийн албан хаагчид гэмт хэрэг үйлдсэн тоон мэдээ байна.

Хэргийн зүйлчлэлээр ангилан авч үзэхэд: “өмчлөх эрхийн эсрэг” гэмт хэрэг 2, хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг 3, “Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг” гэмт хэрэг 5, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг 1 байна.

Дээрх 11 хэрэгт Прокурор яллах дүгнэлт үйлдэж хэргийг шүүхэд шижлүүлэн 4 хүнд торгох, 3 хүнд зорчих эрхийг хязгаарлах ял тус тус оногдуулж, 1 хүнийг ялаас чөлөөлж, 1 хүнийг хорих ял оногдуулахгүй тэнсэж үүрэг хүлээлгэсэн байх ба шүүхээр 1 хэрэг эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байна. Ажил мэргэжлийн хувьд эмч, дасгалжуулагч, багш, санхүүч, нярав, нягтлан бодогч инженер, холбоочин, харуул, хамгаалалтын ажилтан зэрэг төрийн үйлчилгээний болон захиргааны албан хаагчид гэмт хэрэгт холбогджээ.

(Өвөрхангай аймгийн Прокурорын газрын мэдээллээс)

3.2.Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь хүний эрхийн хандлагыг нэмэгдүүлэх талаар:

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь хүний эрхийн зөрчлийг таслан зогсоох, хүний эрхийн зөрчил үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх хүрээнд аймгийн Засаг даргын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.3.1.5-т “Хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагаанд хүний эрхэд суурилсан хандлагыг нэмэгдүүлж, хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсооход чиглэсэн, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан хяналт, шалгалтын үйл ажиллагаа явуулж, үр дүнг олон нийтэд мэдээлж ажиллана” гэсэн заалтыг тусган биелэлтийг хангах хүрээнд холбогдох арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Тухайлбал тайлант хугацаанд Хүний эрхийн үндэсний комисстой хамтран Зэвсэгт хүчний 256 дугаар анги, аймгийн Цагдаагийн газар, Эрүүл мэндийн газар, Боловсрол, шинжлэх ухааны газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, Хархорин

сум дахь сум дундын Прокурорын газар, Шүүхийн шинжилгээний байгууллагуудад үйл ажиллагааны стандарт хэрэгжилтийн чиглэлээр 2 удаагийн хяналт, шалгалтыг хийж, нийт 8 зөрчлийг илрүүлэн, газар дээр нь арилгуулсан байна. Шалгалтаар байгууллагын стандартын хэрэгжилт, сэжигтэн, яллагдагч, хорих ял эдэлж байгаа иргэдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал нь эрсдэлд орж болзошгүй нөхцөл байдал гаргуулахгүй байх, өмгөөлөгчтэйгөө ганцаарчлан уулзах, хууль зүйн туслалцаа авах эрхэд нь онцгой анхаарч ажиллах талаар зөвлөмж хүргүүлэв. 2021 онд ковидын нөхцөл байдалтай холбогдуулан хүний эрхийн асуудлаар гаргасан гомдол, мэдээллийг аймгийн онцгой комиссын шуурхай хуралд тухай бүр хандан, шийдвэрлүүлж ажиллав.

Мөн аймгийн Засаг даргын 2022 оны А/238 дугаар захирамжаар ажлын хэсэг байгуулан, Залуусын Элч төрийн бус байгууллагатай гэрээ байгуулан, хууль сахиулах байгууллагуудаас аймгийн Цагдаагийн газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрыг сонгон, байгууллагын үйлчилгээний стандарт, албан хаагчдын шийдвэр, үйл ажиллагаанд хүний эрх зөрчлийн талаар хөндлөнгийн мониторинг хийлгэсэн. 2022 оны 12 дугаар сард үр дүнг тооцон олон нийтэд мэдээллэж ажиллав.

Түүнчлэн Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2017 оны А/133 дугаар тушаалаар Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавих үүрэг бүхий Иргэний зөвлөлийн гишүүдийг аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, аймгийн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөлтэй хамтран чадавхжуулж, хөндлөнгийн хяналтаар ажиллуулж байна.

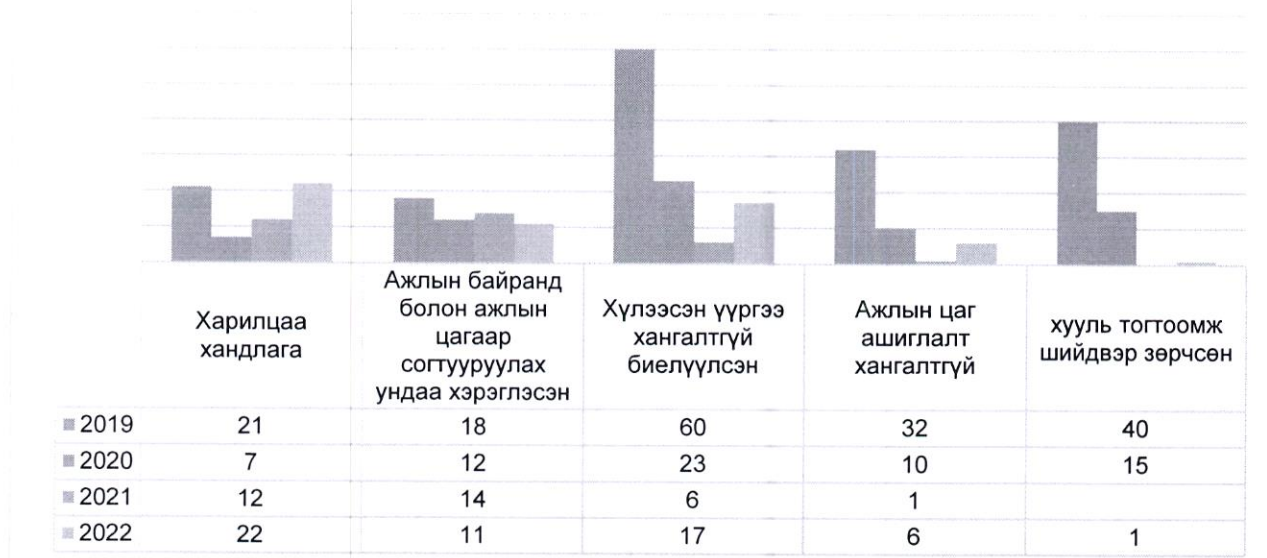
3.4. Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн зөрчил хууль, тогтоомжийн хэрэгжилтийн талаар:

Төрийн байгууллагууд нь жил бүр ёс зүйн зөвлөлийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг батлан хэрэгжүүлж, төрийн албан хаагчийн ёс зүй, харилцаа хандлага, манлайллын чиглэлээр төрийн болон төрийн бус байгууллага, Төрийн албаны зөвлөл, Удирдлагын академиас зохион байгуулсан 83 удаагийн сургалтад 1483 төрийн албан хаагчийг хамруулсан байна.

Тухайлбал 2022 онд нийт 60 төрийн албан хаагч ёс зүйн зөрчил дутагдал гаргасан талаар гомдол ирүүлснээс 3 албан хаагчтай холбоотой гомдлыг судалж үзэхэд ёс зүйн зөрчил гаргасан үндэслэл тогтоогдоогүй байна. Төрийн албаны ангиллаар авч үзвэл төрийн үйлчилгээний 53, төрийн захиргааны 4 албан хаагч байна.

Ёс зүйн зөрчлийг төрлөөр нь авч үзвэл харилцаа хандлага, ёс зүйн зөрчилтэй холбоотой 22, ажлын хариуцлага алдсан, албан үүргээ хангалтгүй биелүүлсэн 17, ажил тасалсан 6, ажлын цагаар, ажлын байранд согтууруулах ундаа хэрэглэсэн 11, дүрэм, журам зөрчсөн 1 албан хаагч байна. Төрийн захиргааны болон төрийн үйлчилгээний ёс зүйн дүрмийн хүрээнд ёс зүйн зөвлөлөөс 13 албан хаагчид уучлал хүсэх, 32 албан хаагчид сануулах дүгнэлт гаргасан бол 3 албан хаагч дүрэмд заасны дагуу сайн дураараа албан тушаалаас чөлөөлөгдсөн. Төрийн албаны тухай хууль, Хөдөлмөрийн тухай хууль, багшийн ёс зүйн дүрэм, байгууллагын дотоод журмын дагуу 9 албан хаагчид сануулах, цалин буруулах хариуцлага хүлээлгэсэн.

Сахилга хариуцлага, ёс зүйн зөрчлийн төрөл /тоогоор/

(Аймгийн Төрийн албаны зөвлөлийн 2022 оны тайлангаас)

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ: САНАЛ, ДҮГНЭЛТ

Орон нутаг дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг хангах 2021-2022 оны тайлан илтгэлийн хүрээнд 2023 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр хамтран ажиллаж буй “Залуусын илч” төрийн бус байгууллага, хөндлөнгийн үнэлгээний чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг “ЛебериаЛ эмэгтэйчүүдийн оюуны сан” төрийн бус байгууллагад тус тус хүргүүлэн танилцуулж, тэдгээрийн санал, шүүмж, хүсэлтийг нэгтгэн тусгалаа.

1. “Залуусын илч” төрийн бус байгууллага Б.Батнэргүй: Хүний нэр хүндэд хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд маш их халддаг болсон. Өөрөөр хэлбэл гэм буруутайг шүүхээр тогтоогүй байхад нийгмээрээ шүүж, гэм бурууг тооцдог болсон. Үүний ард ар гэх үр хүүхдийн халдашгүй байх эрх зөрчигдөж байна.

Мөн аймгийн ГБХЗХГ-аас 2022 онд Шүүхэд гэр бүл цуцлуулж байгаа 13 гэр бүлийн 34 хүүхдэд асран хамгаалагч тогтоолгохоор шинжээчийн дүгнэлт гарган ажилласан байна. 13 гэр бүлд 34 хүүхэд байна. Тэгвэл 2022 онд гэр бүл цуцлуулсан 92 гэр бүлийн ард дундажаар 240 хүүхдийн асуудал хөндөгдөж, тэдний эрх ашиг зөрчигдөж, бэлгийн халдашгүй байх эрхийн асуудал маш ноцтой хэмжээнд хүрч байна. Хүүхдүүд гэмт хэргийн хохирогч, холбогдогч болж 2022 онд давхардсан тоогоор 196 хүүхдэд Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хорооны үйлчилгээ авсан байна. Гэх мэт аймгийн хэмжээнд хүний эрхийн нөхцөл байдал тааруу, хүний эрхийн комиссын үйл ажиллагаа сул байгаа бидэнд нийгмийн салбараараа хамтарч ажиллах маш их зүйл байна гэж харж байна.

2. “ЛебериаЛ эмэгтэйчүүдийн оюуны сан” төрийн бус байгууллагын тэргүүн Ч.Ганчимэг: тайлан мэдээлэлтэй танилцлаа. Тус аймгийн хувьд нэн тэргүүнд ярих ёстой, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх зөрчигдөж байгаа агаарын бохирдлын талаар тус тайланд түлхүү оруулж хөндөх байсан гэж үзэж байна. Тайланд цухас дурдсан, ерөнхий байдлаар бичсэн нь шүүмжлэлтэй санагдлаа

Мөн хөдөлмөрлөх эрхийн асуудлаар аймгийн хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, байгууллагууд хүний эрхийг зөрчдөг тохиодол маш их гардаг гэж хэлж болно.

Тухайлбал барилга дээр ажиллуулж байгаад 2-3 сараар цалинг нь өгөхгүй байх, түүнээсээ болоод ажлаасаа гардаг, энэ нь хүний хөдөлмөрийн мөлжлөг явагдаж байна. Энэ талаар тус тайланд тусгасан хэдий ч яг хэрхэн ажиллах нь тодорхойгүй, томоохон ажлуудыг хувийн хэвшил байгууллагуудыг оролцуулаад зохион байгуулах, шийдвэр гаргаад явах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Дүгнэлт: /Одоогийн нөхцөл байдал/

Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссоос харьяаллын дагуу шилжүүлэн ирүүлсэн болон төрийн бус байгууллага, иргэдээс гаргасан хүний эрхийн зөрчлийн талаарх гомдлыг өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд хянан шийдвэрлэн ажиллаж байна.

Мөн Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссоос ирүүлсэн зөвлөмж, шийдвэрийг нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд буюу 19 сумын Засаг дарга, бусад холбогдох байгууллагуудад үүрэг чиглэл өгч, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулан, үр дүн тооцон, хариуг хүргүүлэн ажиллаж байна.

1. Аймгийн хэмжээнд төрийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаа болон бусад төрийн үйлчилгээний талаар өдөр тутам иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хүлээн авах Шуурхай удирдлагын төв, иргэдэд хууль зүйн үнэ төлбөргүй туслалцаа үзүүлэх үүрэг бүхий Хууль зүйн туслалцааны төв, Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын аймаг дахь улсын байцаагч зэрэг байгууллагаар дамжуулан, хүний эрхийн чиглэлээр иргэний гомдол, хүсэлтийг хүлээн авч, аймгийн Засаг даргын 7 хоног тутмын төрийн байгууллагын удирдлагын шуурхай хуралдаанаар хэлэлцэн, шийдвэрлэн ажиллаж байна.

2. Мөн орон нутагт төрийн байгууллагыг түшиглэн хүний эрхийг хангах, хамгаалах, зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр төрийн байгууллагын зохих албан тушаалтан, мэргэжлийн албан хаагч болон хувийн хэвшлийн төлөөллийг тус тус оролцуулсан салбар зөвлөл, хороод байгуулан, салбарын асуудлаар дагнан ажиллаж байна. Тухайлбал “Хүүхдийн төлөө зөвлөл”, “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах орон тооны бус зөвлөл”, “Аймгийн жендэрийн салбар хороо”, “Залуучуудын хөгжлийн салбар зөвлөл” гэх мэт нийт 22 зөвлөл, хороод, олон нийтийн эрхийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг 8 төрийн бус байгууллага тус тус ажиллаж байна.

Дээрх салбар зөвлөл, хороод нь тухайн салбарын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, орон нутгийн бодлого шийдвэртэй уялдуулан, зохицуулалт хийж, зохион байгуулах үндсэн чиг үүрэгтэйгээр ажиллаж, улмаар хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсөн нөхцөлд анхан шатанд нь хянан шийдвэрлэх, шаардлагатай нөхцөлд холбогдох байгууллагад шилжүүлэн зэргээр ажиллаж байна.

3. Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссын аймаг дахь ажилтантай хамтран хяналт шалгалт болон сургалт мэдээллийн чиглэлээр тодорхой ажил, арга хэмжээг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

4. Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссын аймаг дахь ажилтан нь 2021 оны 05 сард хүүхэд асрах чөлөө авч, тус ажилтны орон тоо удаан хугацаанд эзгүй байсан тул аймгийн удирдлагын хувьд холбогдох байгууллагад уламжлан, 2023 оны 03 сард түр орлон гүйцэтгэгч томилуулан ажиллаж байна. Тус ажилтан нь 2023 оны 03 дугаар сараас хойш нийт 14 иргэнд эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх,

хөдөлмөрлөх эрх, өв залгамжлах эрх, халдашгүй чөлөөтэй байх эрх, гэр бүлийн хүчирхийлэл зэрэг асуудлаар хууль зүйн туслалцаа үзүүлж, 3 иргэнийг холбогдох байгууллагад холбон зуучилсан байна.

5.Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны 57 дугаар “Хурдан морины уралдааны талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” тогтоолыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд хүйтний улиралд хурдан морины уралдаан, сунгаа, үсэргээ зохион байгуулахгүй байх чиглэлээр 19 сумын Засаг дарга, хүүхдийн асуудал эрхэлсэн Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар, аймгийн Цагдаагийн газарт тус тус үүрэг чиглэл хүргүүлж, нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллаж байна. Тус аймгийн хувьд сүүлийн 4 жилд буюу 2019-2023 он буюу одоог хүртэлх хугацаанд хүйтний улиралд ямар нэг хурдан морины уралдаан, сунгаа, үсэргээ зохион байгуулагдаагүй бөгөөд дээрх асуудлаар хууль тогтоомж зөрчсөн үйлдэл бүртгэгдээгүй байна.

6.Хөдөлмөрлөх эрхийн чиглэлээр орон нутагт өмчийн төрөл үл харгалзан, хөдөлмөрийн харилцаанд орж буй ажилтанд ажил олгогчийн зүгээс нэн тэргүүнд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, цалин хөлс, ажиллах орчин нөхцөл, ажлын цаг, хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн асуудлууд хөндөгддөг.

Орон нутагт хөдөлмөрийн харилцааны хэм хэмжээнд зохицуулалт хийх зорилгоор салбар дундын хамтын ажиллагаатай зөвлөл буюу аймгийн Засаг даргын захирамжаар “Хөдөлмөрийн хөлсний бүрэн олголтын байдалд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий зөвлөл” ажлын хэсэг ажиллуулж байна. Зөвлөлийн үйл ажиллагаа нь хөдөлмөрийн харилцаанд орж буй иргэдийн цалин хөлсний нөхцөл, байдал, гарсан гомдол зөрчлийг шийдвэрлэх, зөвлөн туслах, эрсдэлийг бууруулах зорилготой юм.

Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн зөвлөл нь хөдөлмөрийн таатай нөхцөлд ажиллах, эрүүл аюулгүй ажлын байрны нөхцөл зэргийг харгалзан зөвлөн туслах ажлыг зохион байгуулж эрсдэлгүй ажлын байрыг бий болгоход чиглэгдэж байна.

7.Өмчлөх эрхийн чиглэлээр: 2022 онд аймгийн хэмжээнд 696 гэмт хэрэг бүртгэгдэж Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг нь нийт гэмт хэргийн 379 буюу 54.5 хувийг эзэлж байгаа байна. Тухайлбал малын хугайн гэмт хэрэг, цахим залилангийн гэмт хэргийн тоо өссөн зэрэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг өмнөх оны үеэс өссөн үзүүлэлттэй гарсан бөгөөд мөн хэд хэдэн шалгаан нөхцөлөөс болсон хэмээн дүгнэж болохоор байна.

Тухайлбал иргэдийн эрх зүйн мэдлэг, мэдээлэл дутмаг, төрийн байгууллагуудын хоорондын уялдаа багатайгаас болж иргэдэд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил үр дүн сул, хяналтын тогтолцоо буюу камержуулалтыг нэмэгдүүлэх, сайжруулах шаардлага гарч байна.

8.Мөн аймгийн Засаг даргын эрхлэх асуудлын хүрээний агентлагын нэгж “Хууль зүйн туслалцааны төв” нь иргэдэд үнэ төлбөргүй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэн ажиллаж, 2022 онд 76 хэргийн 77 иргэнд хууль зүйн туслалцаа үзүүлж, өмгөөлөгчөөр ажилласан байна. Тус төвд хандсан иргэдийн холбогдсон хэргийн дийлэнх нь өмчлөх эрхийн эсрэг, хүний эрүүл мэндийн эсрэг, бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэргүүд эзэлж байна.

9.Тус аймагт Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын улсын байцаагчийг 2021 оноос гэрээ байгуулан, цалингийн асуудлыг шийдвэрлэн ажиллуулж эхэлсэн. Улсын байцаагчийг ажиллуулснаар аймаг дахь хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах үйл ажиллагаа тогтмолжиж, иргэдийн өргөдөл, гомдлыг шуурхай шийдвэрлэх, зөрчил дутагдлыг газар дээр нь арилгуулж, хууль тогтоомжийн биелэлтийг ханган ажиллаж байна.

Тухайн орон нутаг дахь хүний эрхийн зөрчлийг арилгах алхам, шийдэх санал.

Цаашид аймаг, орон нутгийн түвшинд хүүхдийн эрхийн чиглэлээр:

1.Хүүхдийн эрхийн зөрчил, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх нөлөөллийн арга хэмжээнд төрийн болон төрийн байгууллагууд салбар дундын хамтын ажиллагаагаа сайжруулж, бүх талаар дэмжиж, хамтарч ажиллах, хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг зөвхөн хүүхдэд зарцуулах, мөнгөн тэтгэмжтэй холбоотой маргааныг хүүхдийн талд шийдвэрлэх ажлыг эрчимжүүлэх, илрүүлэх, мэдээлэл түгээх,

Өсвөр үе, залуучуудад гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх сургалт нөлөөллийн ажлыг давтамжтай, үр дүнтэй зохион байгуулах, насанд хүрээгүй хүний бэлгийн халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг болон хохирогчийн аюулгүй байдалд халдсан, сүрдүүлсэн тохиолдолд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг олон нийтэд таниулан сурталчилах,

Хүүхдийг осол гэмтэл, бүх төрлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд аймаг, сум, багийн Хамтарсан багийн үйл ажиллагааг тогтмолжуулж, эрчимжүүлэх, судалгаа, тоон мэдээлэлд үндэслэн иргэдэд сургалт сурталчилгаа тогтмол хийх, хүүхдийг эрүүл мэндийн үзлэг оношилгоонд тогтмол хамруулж, тэдэнд эрүүл мэндийн боловсрол олгох ажлыг бүх шатанд хэрэгжүүлэх, хүүхдийг эрүүлжүүлэх аян зохион байгуулах тус тус шаардлагатай байна.

Улсын хэмжээнд: Эцэг эхчүүд асран халамжлах, хамгаалах үүргээ биелүүлээгүйгээс хүүхэд хохирсон, эрсдсэн тохиолдолд эцэг эхэд хариуцлага тооцох, тэдний үүрэг хариуцлагыг сайжруулах эрх зүйн зохицуулалттай болох,

Гэмт хэргийн хохирогч ялангуяа бэлгийн хүчирхийллийн хохирогч хүүхдэд сэтгэл санааны хохиролыг нөхөн төлүүлэх жишиг тогтоох ажлыг хэрэгжүүлэхэд нэн тэргүүнд анхаарч, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

2.Хөдөлмөрлөх эрхийн хүрээнд хөдөлмөрийн гэрээний хэрэгжилт, иргэд хоорондын хөдөлмөрийн харилцааны зохицуулалт, зөрчил, дутагдлыг бууруулах, эрсдэлгүй ажлын байр бий болгох, туслах малчин, гэрийн үйлчилгээний ажилтны хөдөлмөрийн гэрээтэй холбоотой харилцааг бий болгоход чиглэсэн арга хэмжээг илүү эрчимжүүлэх ажлын зохион байгуулах.

Зохистой хөдөлмөр, ногоон ажлын байр төлөвшүүлэх зэрэг арга хэмжээг илүү эрчимжүүлнэ.

3.Өмчлөх эрхийн чиглэлээр: 2022 онд аймгийн хэмжээнд 696 гэмт хэрэг бүртгэгдэж Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 379 буюу 54.5 хувийг эзэлж байна. Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг өмнөх оны үеэс өссөн үзүүлэлттэй байгааг хэд хэдэн шалгаан нөхцөлөөс болсон хэмээн дүгнэж болохоор байна. Тухайлбал иргэдийн эрх зүйн мэдлэг, мэдээлэл дутмаг, төрийн байгууллагуудын хоорондын

уялдаа багатайгаас болж иргэдэд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил үр дүн сул, хяналтын тогтолцоо буюу камержуулалтыг сайжруулах шаардлага гарч байна.

4. Жендер болон эрүүл мэндийн салбарын үндэсний болон орон нутагт хэрхэн, яаж хэрэгжүүлэх талаар нэгдсэн аргачлал тодорхой бус, үйл ажиллагаанд зарцуулах төсөв хязгаарлагдмал, Жендерийн талаар ойлголтын эрүүл мэндийн салбарын эмч, эмнэлгийн мэргэжилтнүүдийн мэдлэг дутмаг, мөн тамхины хяналтын тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах зэрэг асуудлуудыг цаашид анхаарч ажиллах хэрэгтэй байна.

-oOo-